

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษา เรื่อง จิตสำนึกในการถือครองที่ดินของบุคคลที่ถือครองที่ดินในพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย ในครั้งนี้มีแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่สามารถรวบรวมได้ดังต่อไปนี้

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์อุทยานแห่งชาติ
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้ข่าวสาร
- 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์การถือครองที่ดิน
- 2.4 แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิในทรัพยากรธรรมชาติ
- 2.5 แนวคิดเกี่ยวกับค่านิยม
- 2.6 แนวความคิดเกี่ยวกับจิตสำนึก
- 2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์อุทยานแห่งชาติ

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2537) กล่าวใน “ห่วงใยในผืนโลก” (Caring for the earth 1991) ได้พูดถึงความหมายของ การอนุรักษ์ว่า หมายถึงการกระทำที่อยู่ภายในขีดจำกัดของความสามารถรองรับของระบบนิเวศ

นิวัติ เรืองพานิช (2533) มีความเห็นว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาดและประหยัด โดยให้เกิดประโยชน์มากที่สุดและสูญเสียเปล่าน้อยที่สุด ยาวนานที่สุด ถูกต้องกาลเทศะ รวมทั้งการกระจายการใช้ประโยชน์ให้แก่มหาชนอย่างทั่วถึงกัน

เกษม จันทร์แก้ว (2529) กล่าวว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีเหตุผล เพื่อจะอำนวยให้คุณภาพของการมีชีวิตอยู่อย่างดีตลอดไปสำหรับมนุษย์ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจะต้องมีแนวทางในการดำเนินอย่างถูกต้องและชัดเจน ได้เสนอแนวทางและหลักการในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไว้ 3 ประเด็นใหญ่ๆ คือ

1. ต้องใช้อย่างฉลาด กล่าวคือ ในการที่จะใช้ทรัพยากรแต่ละอย่างนั้น ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบถึงผลได้ผลเสีย ความขาดแคลน หรือความหายากในอนาคต อีกทั้งพิจารณาทางหลักเศรษฐศาสตร์อย่างถี่ถ้วนด้วย

2. ประหยัด (เก็บ รักษา สงวน) ของที่หายาก กล่าวคือ ทรัพยากรใดที่มีน้อยหรือควรอย่างยิ่งที่จะเก็บรักษาเอาไว้มิให้สูญไป บางครั้งถ้ามีวัสดุอื่นที่พอจะใช้ทดแทนได้ ควรจะต้องใช้อย่างประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือย

3. หาวิธีการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดีหรือเสื่อมโทรมให้ดีขึ้น (ซ่อมแซมปรับปรุง) กล่าวคือ ทรัพยากรใดก็ตามมีสภาพต่อแหลมต่อการสูญเปล่าหรือจะหมดไป ถ้าดำเนินการไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการ ควรอย่างยิ่งที่จะได้หาทางปรับปรุงให้อยู่ในลักษณะที่ดีขึ้น

แนวความคิดเรื่องอุทยานแห่งชาตินี้เริ่มประมาณ 100 กว่าปีมาแล้ว ในประเทศสหรัฐอเมริกา กล่าวคือ ในช่วงเวลานั้น ได้มีการสำรวจและบุกเบิกดินแดนทางตะวันตกของทวีปอเมริกาเหนือ เพื่อการตั้งถิ่นฐานขยายพื้นที่เพาะปลูกและเพื่อความรู้อันดินแดนที่ยังไม่มีการบุกเบิก เหตุผลผลักดันให้มีการสำรวจดังกล่าวคือ การเพิ่มขึ้นของประชากรอันทำให้มีพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยและพื้นที่เพาะปลูกเพื่อผลิตน้อยลง (Manning, อ้างในศุภมิตร เอกวรรณัง, 2537)

การสำรวจและบุกเบิกดังกล่าวทำให้มีการค้นพบภูมิประเทศที่งดงามหลายแห่ง (National Geographic Society, Washington, D.C. Book Service, 1980) นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดการตั้งถิ่นฐานและการเพาะปลูกในพื้นที่ที่บุกเบิก ซึ่งมักเป็นพื้นที่ป่าไม้ จนหลายปีต่อมาการตั้งถิ่นฐานและการถากถางพื้นที่เพื่อการเพาะปลูกในพื้นที่ป่าไม้มีมากขึ้น จนทำให้พื้นที่ป่าไม้ลดลงอย่างมากจนปี ค.ศ. 1864 แนวความคิดทางนิเวศวิทยาของจอร์จ เพอร์กินส์ มาร์ช ในหนังสือมนุษย์และธรรมชาติ (Man and Nature) ที่ว่า มนุษย์ต้องอยู่ร่วมกับธรรมชาติ การทำลายธรรมชาติก็เท่ากับว่าเป็นการทำลายตัวมนุษย์เอง ได้จุดประกายให้มีการริเริ่มการสงวนแหล่งธรรมชาติขึ้นในประเทศสหรัฐอเมริกา โดยอับราฮัมลินคอล์น มาในปีค.ศ. 872 อุทยานแห่งชาติแรกของโลก จึงได้ถูกจัดตั้งขึ้นที่เยลโลว์สโตน โดยในระยะแรกมีวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติก็เพียงเพื่อป้องกันแหล่งธรรมชาติที่สวยงามเท่านั้น จนกระทั่งศตวรรษ 1930 จึงเริ่มมีอุทยานแห่งชาติที่จัดตั้งขึ้นเพื่อการรักษาสภาพแวดล้อม โดยจัดตั้งขึ้นที่บางส่วนของบึงเอฟเวอร์เกตต์ ในมลรัฐ ฟลอริดา (MacEven, อ้างในศุภมิตร เอกวรรณัง, 2537)

ต่อมาคำว่า “อุทยานแห่งชาติ” ได้ถูกหลายประเทศนำไปใช้ในพื้นที่ที่มีสถานภาพและวัตถุประสงค์ที่ต่างกันมากขึ้นทุกที ดังนั้น สหภาพนานาชาติว่าด้วยการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources หรือ IUCN) จึงได้กำหนดลักษณะของอุทยานแห่งชาติไว้ในการประชุมใหญ่ของสหภาพฯ ครั้งที่ 10

ณ กรุงนิวเดลี ประเทศอินเดีย เมื่อเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1969 กล่าวว่า อุทยานแห่งชาติคือพื้นที่ขนาดใหญ่ที่ซึ่ง

1. ระบบนิเวศหนึ่งหรือหลายประเภทไม่ได้ถูกเปลี่ยนแปลง โดยการทำลายและการครอบครองของมนุษย์ และยังเป็นที่ยังพันธุ์พืชและสัตว์ ภูมิสถานและถิ่นที่อยู่อาศัยของพืชและสัตว์มีลักษณะเฉพาะเป็นที่น่าศึกษาและเป็นที่น่าสนใจในการพักผ่อนหย่อนใจหรือมีภูมิทัศน์ทางธรรมชาติที่สวยงาม

2. องค์กรอันมีอำนาจสูงสุดของประเทศได้เข้าป้องกันหรือจัดการทำลายที่เกิดขึ้นหรือการครอบครองพื้นที่ทั้งหมดโดยเร็วที่สุดเท่าที่จะได้และได้เข้าปกป้องลักษณะทางนิเวศวิทยาธรณีสันฐาน หรือสุนทรียศาสตร์ ได้นำมาซึ่งการก่อกำเนิดพื้นที่ในลักษณะดังกล่าว

3. ผู้คนสามารถเข้าไปเยี่ยมชมได้ภายใต้เงื่อนไขพิเศษซึ่งการเยี่ยมชมดังกล่าว ก็เพื่อจุดมุ่งหมายทางจิตใจ วัฒนธรรม และการนันทนาการ (IUCN, 1975)

การที่พื้นที่ใดจะถูกสงวนไว้ให้เป็นอุทยานแห่งชาตินั้นจะต้องคำนึงถึงความเหมาะสม ซึ่งการเลือกพื้นที่ดังกล่าวมีข้อควรพิจารณาหลายประการ สรุปได้ ดังนี้

1. ขนาด (ขอบเขต) ควรมีขนาดใหญ่มากกว่า 10 ตารางกิโลเมตร
2. พันธุ์พืชและสัตว์ต้องมีความหลากหลาย (Diversity) มีความหลากหลาย (Rarity) มีลักษณะที่เป็นตัวแทนของระบบนิเวศของโลก (Typicalness / Representativeness) และมีความเปราะบางต่อการสูญพันธุ์ (Fragility)
3. ทำเลที่ตั้งของพื้นที่ควรอยู่ในตำแหน่งของหน่วยทางนิเวศวิทยา/ทางภูมิศาสตร์ เพื่อให้มีความต่อเนื่อง หลากหลาย ไม่แยกโดยเดี่ยว และสนับสนุนการแพร่พันธุ์ของพืชและสัตว์
4. มีภูมิประเทศ แหล่งวัฒนธรรม รวมทั้งพันธุ์พืชและสัตว์ที่หายากแปลกตามสมควรต่อการนันทนาการหรือการท่องเที่ยว

5. มีลักษณะทางการเมือง สังคมและเศรษฐกิจที่เหมาะสมต่อการเป็นอุทยานแห่งชาติ

6. พื้นที่นั้นควรมีลักษณะทางอุทกวิทยาที่ส่งเสริมต่อการเป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธาร (อนงค์ทิพย์ พงษ์สุวิเศษศักดิ์, 2529 สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2525 Green, 1981 และ Elliott, 1990)

อุทยานแห่งชาติ หมายถึง ที่ดินซึ่งรวมทั้งพื้นที่ดินทั่วไป ภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และชายฝั่งที่ได้รับการกำหนดให้เป็น อุทยานแห่งชาติ ลักษณะที่ดินดังกล่าวเป็นที่ที่มีสภาพธรรมชาติที่น่าสนใจ และมีได้อยู่ในกรรมสิทธิ์หรือครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายของบุคคลใดซึ่งมิใช่ทบวงการเมือง ทั้งนี้ การกำหนดดังกล่าวก็เพื่อให้คงอยู่ในสภาพเดิม

เพื่อสงวนไว้ให้เป็นประโยชน์แก่การศึกษาและความรื่นรมย์ของประชาชนสืบไป (พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ.2504)

วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติของประเทศไทย

1. เพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ คือ ต้องการอนุรักษ์สภาพธรรมชาติของพื้นที่ให้คงอยู่ตามธรรมชาติ ป้องกันการรบกวนโดยมนุษย์ โดยเฉพาะทรัพยากรที่สำคัญ เช่น สัตว์ป่า พืชพรรณ และลักษณะธรรมชาติที่สวยงามเป็นพิเศษ รวมทั้งแหล่งอนุรักษ์พันธุกรรมที่สำคัญ
2. เพื่อการท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ เนื่องจากในเขตอุทยานแห่งชาติมีทิวทัศน์ทางธรรมชาติที่สวยงามเหมาะกับการใช้ประโยชน์ทางการท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความสบายใจและช่วยผ่อนคลายความเครียดจากการปฏิบัติงานประจำ
3. เพื่อการศึกษาค้นคว้าวิจัย พื้นที่อุทยานแห่งชาติสามารถจัดเป็นห้องทดลองทางธรรมชาติกลางแจ้ง ที่สามารถค้นคว้าวิจัยไม่มีที่สิ้นสุด ของนักศึกษา นักวิทยาศาสตร์และประชาชนทั่วไป

เมื่อพิจารณาถึงความหมายของอุทยานแห่งชาติและวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติที่ได้กล่าวมาทำให้เห็นได้ว่า อุทยานแห่งชาติเป็นพื้นที่คุ้มครอง ที่กำหนดขึ้นมาเพื่อรักษาธรรมชาติร่วมกับการอนุญาตให้มีการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติให้เกิดประโยชน์กับมนุษย์ควบคู่กัน อุทยานแห่งชาติจึงเป็นพื้นที่ธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ โดยช่วยรักษาสถานะสมดุลธรรมชาติช่วยให้กระบวนการทางนิเวศวิทยาและการดำรงชีพของมนุษย์เป็นไปตามปกติ (อารยา หุณทนนะเสวี อ้างใน ณรงค์ มหรรณพ, 2538) ได้สรุปถึงความสำคัญในการประกาศพื้นที่คุ้มครองในรูปแบบของอุทยานแห่งชาติดังนี้

1. ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ บทบาทที่สำคัญของอุทยานแห่งชาติด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ คือ ช่วยปกป้องรักษาพันธุ์พืช และพันธุ์สัตว์มิให้สูญพันธุ์ โดยช่วยอนุรักษ์ถิ่นที่อยู่ แหล่งอาหารและระบบนิเวศ ซึ่งเมื่อมีการประกาศจัดตั้งพื้นที่เป็นอุทยานแห่งชาติจะช่วยคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญได้เป็นอย่างดี เนื่องจากมีกฎหมายที่เข้มงวดและมีบทลงโทษรุนแรง นอกจากนี้ในการจัดการและบริหารอุทยานแห่งชาติยังมีเจ้าหน้าที่และงบประมาณ โดยเฉพาะในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้น

2. ด้านเศรษฐกิจ อุทยานแห่งชาติมีความสำคัญ 2 ประการ คือ

- 1) ด้านเกษตรกรรม อุทยานแห่งชาติเป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุกรรมดั้งเดิมของพันธุ์พืชและสัตว์ และยังช่วยรักษาสถานะแวดล้อมให้เหมาะสมต่อการเกษตรอุทยานแห่งชาติบางแห่งเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญที่จะระบายน้ำลงสู่แม่น้ำตอนล่าง เช่น อุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง อุทยานแห่งชาติศรีลานนา อุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย และอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ เป็น

แหล่งต้นน้ำของแม่น้ำปิง อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ เป็นแหล่งต้นน้ำของแม่น้ำมูล แม่น้ำปราจีนบุรี และแม่น้ำนครนายก ซึ่งแม่น้ำเหล่านี้มีความสำคัญต่อการเกษตรกรรมของประชาชนอย่างมาก

2) ด้านท่องเที่ยว ในปัจจุบันพื้นที่อุทยานแห่งชาติเป็นแหล่งที่ประชาชนจำนวนมากได้เข้าไปท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ ทำให้มีการใช้จ่ายเพื่อการท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก เป็นผลให้มีธุรกิจบริการด้านบริษัทท่องเที่ยว ร้านอาหารและ โรงแรมต่างๆ นอกจากนี้แล้วยังทำให้เกิดอุตสาหกรรมอื่นๆ สำหรับประชาชนในบริเวณใกล้เคียง เช่น กิจการรถเช่า กิจการทำของที่ระลึก ทำให้ประชาชนในท้องถิ่นมีรายได้เพิ่มมากขึ้น มีการหมุนเวียนของเงินตราทำให้เศรษฐกิจของประเทศดีขึ้น

3. ด้านการศึกษาค้นคว้าและวิจัย อุทยานแห่งชาติมีพื้นที่ขนาดใหญ่ ประกอบด้วยสิ่งมีชีวิตจำนวนมาก ทำให้มีความหลากหลายของทรัพยากรชีวภาพ ทรัพยากรทางพันธุกรรมที่สำคัญ นอกจากนี้ยังมีสภาพธรรมชาติ ทิวทัศน์ ธรณีสัณฐานที่สวยงามและแปลกตา จึงเหมาะสมแก่การเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าวิจัยในสาขาและวิชาต่างๆ เช่น ชีววิทยา นิเวศวิทยา ธรณีวิทยา พฤกษศาสตร์ และธรรมชาติวิทยา เป็นต้น

4. ด้านสังคมและวัฒนธรรม การจัดตั้งอุทยานแห่งชาติได้นำความเจริญไปสู่พื้นที่ใกล้เคียง เพราะมีการสร้างถนน ไฟฟ้า และพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ทำให้พื้นที่ใกล้เคียงได้รับประโยชน์ด้วย ในด้านวัฒนธรรมกิจกรรมท่องเที่ยวในอุทยานแห่งชาติ ทำให้ขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นแพร่หลายมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็มีส่วนเปลี่ยนวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่เช่นกัน ซึ่งจะเห็นได้จากกรณีชาวเขาบริเวณอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย เคยประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ ได้หันมาประกอบอาชีพค้าขายและนำเที่ยวมากขึ้น

5. ด้านสิ่งแวดล้อม พื้นที่อุทยานแห่งชาติได้ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อรักษาภาวะแวดล้อมให้คงอยู่ในสภาพที่เป็นธรรมชาติ อุทยานแห่งชาติมีส่วนช่วยรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อม เป็นแหล่งสร้างความมั่นคงให้แก่กระบวนการทางอุทกวิทยา ช่วยป้องกันการพังทลายของดิน ควบคุมสภาพภูมิอากาศ รักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมต่อสิ่งมีชีวิต และช่วยคุ้มครองรักษาระบบนิเวศ

แนวทางการอนุรักษ์และการจัดการอุทยานแห่งชาติ

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น จะเห็นได้ว่าประกาศจัดตั้งอุทยานแห่งชาติขึ้นมา ก็เพื่อเป็นแหล่งคุ้มครองรักษาธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ ให้เอื้อประโยชน์แก่สังคมของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภูมิภาคและท้องถิ่น อุทยานแห่งชาติตั้งอยู่ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ดังนั้น รัฐจึงจำเป็นต้องเข้าไปบริหารและจัดการเพื่อให้การดูแลรักษาพื้นที่ ส่งผลประโยชน์แก่ประชาชนได้อย่างเต็มศักยภาพ โดยมีรูปแบบพื้นฐานพอสรุปได้ดังนี้

แนวความคิดพื้นฐานของการจัดการ หลักการจัดการอุทยานแห่งชาติจำเป็นต้องยึดปรัชญาของการอนุรักษ์ซึ่งธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นองค์ประกอบหลักของพื้นที่ให้คงอยู่อย่างไม่เสื่อมคลาย และสามารถเอื้ออำนวยประโยชน์แก่สาธารณชนในเรื่องต่างๆ เช่น นันทนาการ และการท่องเที่ยว การศึกษาวิจัย และการพัฒนาชนบทได้ตลอดไป แนวความคิดดังกล่าว นับได้ว่าเป็นปรัชญาที่หน่วยงานหรือองค์กรที่รับผิดชอบได้ยึดถือเป็นแนวทางสำหรับการจัดการอย่างไม่มีเปลี่ยนแปลงมาตั้งแต่อดีต และแนวความคิดนี้ได้ถูกแปลงมาใช้ในการกำหนดนโยบาย เป้าหมาย และวัตถุประสงค์ของการบริหารและการจัดการอุทยานแห่งชาติมาโดยตลอด แต่เมื่อพิจารณาให้ลึกซึ้งถึงแนวความคิดดังกล่าวแล้วจะเห็นว่าอาจขัดแย้งกันเอง หรือดำเนินการไปพร้อมกันได้ยากลำบาก หากขาดการวางแผนเพื่อการจัดการที่เหมาะสมตามหลักวิชาการ ทั้งนี้เพราะว่า การให้บริการสิ่งอำนวยความสะดวกสบาย และเปิดโอกาสให้ผู้ใช้ได้รับประสบการณ์ได้อย่างเต็มที่นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการพัฒนาสิ่งต่างๆ อาทิเช่น สาธารณูปโภคพื้นฐาน อาคารสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับกิจกรรมนันทนาการแต่ละชนิด ซึ่งแผนการดำเนินงานดังกล่าว ย่อมส่งผลกระทบต่อทรัพยากรและนิเวศวิทยาของพื้นที่ และมีผลกระทบอื่นๆ ตามมา แต่ถ้าหากเน้นการป้องกันและรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมธรรมชาติมากเกินไป การบริการและการให้ความสะดวกแก่ผู้มาเยือน ก็ไม่อาจทำได้อย่างเต็มที่หรือไม่เป็นที่ต้องการของผู้ใช้ประโยชน์โดยทั่วไป

มาตรการหรือวิธีการในการจัดการและอนุรักษ์อุทยานแห่งชาติ ประกอบด้วย 2 ส่วนสำคัญได้แก่

1. การวางแผนการจัดการและอนุรักษ์อุทยานแห่งชาติ ปกติการวางแผนการจัดการมักกระทำกันในระดับพื้นที่ โดยผลลัพธ์ที่ได้จากการวางแผนก็คือ แผนงาน (plan) แผนแม่บท (master plan) หรือแผนการจัดการ (management plan) โดยแผนนี้มีประโยชน์เกี่ยวข้องกับหลายประการที่สำคัญ คือ เป็นตัวนำทางสำหรับการดำเนินงานด้านต่างๆ ตั้งแต่เรื่องการจัดการและพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก การดูแลความปลอดภัยแก่ผู้เข้ามาใช้ประโยชน์ไปจนถึงการอนุรักษ์และการบำรุงรักษาทรัพยากร เป็นเครื่องมือสื่อสารกับผู้บริหารและองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นเครื่องมือในการของบประมาณ และหารายได้มาสนับสนุนการดำเนินงาน เป็นต้น สารระสำคัญในแผนการจัดการและอนุรักษ์อุทยานแห่งชาติ มีดังนี้

- 1) การดูแลรักษาทรัพยากร
- 2) นันทนาการและสื่อความหมาย
- 3) การบำรุงรักษาและฟื้นฟูทรัพยากร
- 4) การอนุรักษ์อุทยานแห่งชาติและการพัฒนาเศรษฐกิจ-สังคมชุมชนท้องถิ่น

5) การจัดการด้านบริหารบุคลากร

6) การกำหนดความสำคัญก่อนหลัง

2. การแบ่งเขตการจัดการ เพื่อความสะดวกในการบริหารและการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ เพราะการแบ่งเขตพื้นที่เป็นกระบวนการกำหนดรูปแบบการใช้ประโยชน์อุทยานแห่งชาติให้สอดคล้องกับสถานภาพและศักยภาพของทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม

สุรเชษฐ์ เศรษฐมาต (2538) ระบุว่า เขตการจัดการของอุทยานแห่งชาติโดยทั่วไปจะมี 3 เขต แต่บางพื้นที่อาจต้องแบ่งมากกว่า 3 เขตก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความจำเป็นและความเหมาะสมดังนี้คือ

1. เขตบริการ (service zone) หรืออาจเรียกว่า เขตการใช้ประโยชน์อย่างเข้มข้น (intensive use zone) หมายถึง เขตที่แบ่งไว้เพื่อการพัฒนาสิ่งก่อสร้างและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ได้อย่างเต็มที่ ได้แก่ อาคารสถานที่เพื่อการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ เช่น ที่ทำการ บ้านพัก โรงเก็บพัสดุ โรงเรือนสำหรับสาธารณูปการ เป็นต้น สิ่งอำนวยความสะดวกของนักท่องเที่ยว เช่น ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ที่พักแรมที่เป็นอาคารบ้านพัก ร้านอาหาร ลานจอดรถ ห้องสุขา ฯลฯ ปกติแล้วพื้นที่หรือบริเวณที่เหมาะสมสำหรับเขตบริการ ควรเป็นบริเวณที่อยู่ใกล้กับเส้นทางคมนาคมหลัก หรือสามารถเข้าออกได้สะดวก มีความลาดชันค่อนข้างต่ำ อยู่ใกล้แหล่งน้ำและควรเป็นบริเวณที่สภาพธรรมชาติเสื่อมโทรมหรือถูกทำลายไปแล้ว อุทยานแห่งชาติหนึ่งอาจกำหนดให้มีเขตบริการเพียงจุดเดียว หรือหลายจุดก็ได้ขึ้นอยู่กับขนาดพื้นที่และปริมาณการใช้ประโยชน์แต่ควรมีพื้นที่รวมกันไม่เกินร้อยละ 5 ของพื้นที่

2. เขตนันทนาการ (recreation zone) หมายถึง เขตที่รวมเอาสิ่งที่น่าสนใจหรือจุดสนใจต่างๆ ที่เหมาะสมกับกิจกรรมนันทนาการเข้าไว้ด้วยกัน เช่น น้ำตก ถ้ำ แหล่งน้ำ ชายหาด จุดชมวิว ทางเท้า ที่ตั้งแคมป์ บริเวณที่จัดไว้สำหรับการสื่อความหมายธรรมชาติแบบต่างๆ ควรมีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกเท่าที่จำเป็นแก่การเข้าร่วมกิจกรรมนันทนาการของประชาชนเท่านั้น เช่น ที่จอดรถ ห้องสุขา ตัวกลางสื่อความหมายธรรมชาติ เป็นต้น เขตนันทนาการนี้มีเนื้อที่ไม่น้อยอนขึ้นอยู่กับลักษณะเด่นของพื้นที่ว่ามีมากน้อยแค่ไหน และประชาชนมีความพอใจจะใช้ประโยชน์มากน้อยเพียงใด

3. เขตป่าเป็ลี่ยว (primitive zone) หรืออาจเรียกว่าเขตสงวนสภาพธรรมชาติ (environmental preservation zone) หมายถึง บริเวณที่มีสภาพสมบูรณ์และมีความเปราะบางหรือเกิดผลกระทบได้ง่าย (หากให้มีการใช้ประโยชน์โดยไม่มีการควบคุม) ตลอดจนเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า และเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ปกติจะไม่มีการอนุญาตให้มีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกใดๆ ทั้งสิ้น นอกจากจัดให้มีทางเท้าแบบง่ายๆ ให้นักนันทนาการที่นิยมเดินป่าและนักศึกษา

ธรรมชาติได้เข้าไปใช้ในบางฤดูกาล เขตป่าเปลี่ยนน้ำโดยมากจะมีเนื้อที่กว้างใหญ่ บางกรณีจะมีเนื้อที่ถึงร้อยละ 90 – 95 ของพื้นที่ทั้งหมด

นอกจากเขตหลักๆ ดังกล่าวแล้ว อุทยานแห่งชาติบางแห่งอาจจำเป็นต้องจัดแบ่งเขตเพิ่มขึ้นอีกเพื่อประโยชน์ในการจัดการ ได้แก่ เขตฟื้นฟูสภาพธรรมชาติ (recovery zone) ซึ่งหมายถึงพื้นที่บริเวณที่สภาพธรรมชาติเสื่อมโทรมหรือถูกทำลายต้องการให้มีการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ เขตการใช้ประโยชน์กรณีพิเศษ (special use zone) ซึ่งหมายถึงบริเวณที่มีการใช้ประโยชน์มาก่อนแล้ว แต่ไม่ปฏิบัติตามวัตถุประสงค์ของการจัดการแหล่งนันทนาการ เช่น เป็นที่ตั้งของหมู่บ้าน ที่ตั้งของสถานที่ราชการ เขตกันชน (buffer zone) เป็นเขตที่กำหนดขึ้นสำหรับเป็นกันชนระหว่างพื้นที่อนุรักษ์/ทรัพยากรในพื้นที่ กับผลกระทบต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้ประโยชน์ที่ดินนอกพื้นที่อนุรักษ์ (ดร.รชนี เอมพันธุ์, ม.ป.ป)

อุทยานแห่งชาติจัดเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ประเภทหนึ่ง อยู่ในความดูแลรับผิดชอบของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช โดยในพื้นที่ดังกล่าวนี้จะประกอบด้วยระบบนิเวศป่าไม้ประเภทต่างๆ มีองค์ประกอบของสิ่งมีชีวิตหลากหลายชนิดที่จะเอื้อประโยชน์ต่อมนุษย์ จึงนับได้ว่าอุทยานแห่งชาติจัดเป็นแหล่งอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพที่สำคัญอย่างไรก็ดี พบว่าในเขตหรือรอบแนวเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติมีชุมชนหลากหลายชาติพันธุ์รวมตัวกันก่อตั้งถิ่นที่อยู่อาศัยทั้งในและโดยรอบเขตพื้นที่มาแต่ดั้งเดิม โดยมีการดำรงชีวิตแบบพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ มีการใช้ประโยชน์จากป่าในรูปแบบของการเก็บอาหารเพื่อการยังชีพมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งรูปแบบการพึ่งพิงใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนแต่ละชาติพันธุ์จะมีความแตกต่างกันไปตามวิถีชีวิตตลอดจนประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ และสภาพสิ่งแวดล้อมของแต่ละภูมิภาค ซึ่งการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ได้กลายเป็นความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละท้องถิ่น ที่ได้มีการถ่ายทอดจากชนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งผ่านระยะเวลายาวนาน จนได้มีการถ่วงถ่วงคัดเลือกรูปแบบที่ดีและเหมาะสมกับวิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น และได้มีการสะสมจนกลายเป็นภูมิปัญญาของแต่ละชุมชนแต่ละท้องถิ่นที่มีการนำมาประยุกต์ใช้จนถึงปัจจุบัน กล่าวโดยสรุปได้ว่า การสงวนพื้นที่ธรรมชาติในลักษณะอุทยานชาตินั้น เป็นความพยายามในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งพันธุ์พืชและสัตว์ในป่า รวมไปถึงการสนับสนุนนันทนาการและการท่องเที่ยวที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ นอกจากนี้ยังมีประโยชน์ทางอ้อมต่อสังคม ได้แก่ การสร้างความมั่นคงในระบบอุทกวิทยา สนับสนุนความมั่นคงของภูมิอากาศป้องกันดินสนับสนุนความสมดุลทางธรรมชาติของสภาพแวดล้อม โดยรอบและการจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับการวิจัยทางวิชาการและการศึกษา (IUCN, 1991) ดังนั้น การป้องกันและการรักษา

พื้นที่อุทยานแห่งชาติจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพื่ออุทยานแห่งชาติจะสามารถคงสภาพที่เอื้อประโยชน์แก่ส่วนรวมอย่างต่อเนื่องในระยะยาว

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้ข่าวสาร

ความหมายของการรับรู้ (Perception)

การรับรู้ (Perception) ถือเป็นกระบวนการทางจิตวิทยาพื้นฐานของบุคคลที่สำคัญ เพราะถ้าปราศจากซึ่งการรับรู้แล้วบุคคลจะไม่สามารถมี “ความจำ” หรือ “การเรียนรู้” ได้เลย คำว่า “รับรู้” (Perceive) นั้นเป็นรากศัพท์มาจากภาษาละติน มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า “รับไว้” (to take) และความหมายในพจนานุกรมเว็บสเตอร์ (The Webster’s New World Dictionary) หมายถึง ความเข้าใจ การจดจำ การสำนึกได้ การสังเกตและการทราบ ู้ได้โดยผ่านการมองเห็น การได้ยิน การสัมผัส การรับรส หรือการได้กลิ่น ส่วนค่านามของการรับรู้ นั้น ได้นิยามว่า หมายถึง ความเข้าใจ ความรู้ ซึ่งการรับรู้ หรือตามความรู้สึกที่เกิดขึ้นในจิตใจของตน ตามแนวความคิด ความประทับใจต่างๆ และเป็นการจัดระบบ ระเบียบแบบแผนขึ้นมา จากคำนิยามดังกล่าวสรุปได้ว่า การรับรู้ หมายถึง กระบวนการที่จิตใจได้มีการรวบรวมข้อมูลและแปลความหมายของข้อมูลนั้นออกมา นั่นคือการทำความเข้าใจกับข้อมูลที่ได้รับนั่นเอง หรืออาจกล่าวได้ว่า เป็นกระบวนการที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมที่มากระทบกับความรู้ ความเข้าใจ ซึ่งเป็นผลมาจากประสบการณ์ การรับรู้ของแต่ละบุคคล

การรับรู้ข่าวสาร

เสถียร เขยประทับ (2528) กล่าวว่า การรับรู้ข่าวสารขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เพราะสื่อเป็นปัจจัยสำคัญที่ใช้ประกอบการตัดสินใจในกิจกรรมต่างๆ ความต้องการสื่อจะเพิ่มมากขึ้น ในการรับรู้ข่าวสารของผู้รับสารเองเป็นตัวกำหนด วิธีการรับรู้ข่าวสารที่ส่งเสริมความรู้ จะมี 2 ลักษณะ คือ

1. การรับรู้ข่าวสารจากสื่อมวลชน โดยที่ผู้รับสารมีความคาดหวังจากสื่อมวลชนว่าการบริโภคข่าวสารจากสื่อมวลชน จะช่วยตอบสนองความต้องการของเขาได้ ซึ่งจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเจตคติ ความรู้ หรือเปลี่ยนแปลงลักษณะนิสัย และพฤติกรรมบางอย่าง โดยที่การเลือกบริโภคสื่อมวลชนนั้นจะขึ้นอยู่กับความต้องการหรือแรงจูงใจของผู้รับสารเอง เพราะบุคคลแต่ละคนย่อมมีวัตถุประสงค์และความตั้งใจในการใช้ประโยชน์จากสื่อมวลชนด้วยเหตุผลที่แตกต่างกัน

2. การรับรู้ข่าวสารจากสื่อบุคคล สื่อบุคคล หมายถึง ตัวบุคคลผู้ที่นำพาข่าวสารจากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่ง โดยอาศัยการติดต่อระหว่างบุคคล สื่อบุคคลนี้จะมีประโยชน์มาก

ในกรณีที่ผู้ส่งสารให้ข่าวสารข้อมูลที่ถูกต้อง นอกจากนั้นยังเป็นวิธีช่วยให้ผู้รับสารมีความเข้าใจ
กระจ่างชัดและตัดสินใจรับสารได้อย่างมั่นใจขึ้น การสื่อสารระหว่างบุคคลแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

การติดต่อโดยตรง (Direct Contact) เป็นเผยแพร่ข่าวสาร เพื่อสร้างความเข้าใจ
หรือชักจูงโน้มน้าวใจกับประชาชน โดยตรงแม้มีข้อจำกัด คือต้องใช้บุคคลเป็นจำนวนมาก
สิ้นเปลืองเวลา ค่าใช้จ่าย และแรงงานในการเผยแพร่ข่าวสาร

การติดต่อโดยกลุ่ม (Group Contact of community Public) กลุ่มจะมีอิทธิพลต่อ
บุคคลส่วนรวม โดยที่กลุ่มต่างๆ จะช่วยให้การสื่อสารของบุคคลบรรลุเป้าหมายได้ เช่น การ
ประชุมสัมมนา ก็คือ การจัดกลุ่มคนที่มีความสนใจร่วมกัน ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ให้สนทนาแลกเปลี่ยน
ความคิดเห็นมีปฏิริยาตอบโต้กันซึ่งจะมีส่วนช่วยในการตัดสินใจ

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ของบุคคล

กันยา สุวรรณแสง (2536) กล่าวถึง ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ โดยแบ่ง
ออกเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

1. ลักษณะของผู้รับรู้ได้แก่

- ความรู้เดิมหรือประสบการณ์เดิม (Past experiences) ของแต่ละบุคคลจะทำให้
บุคคลรับรู้เหตุการณ์ต่างๆ แตกต่างกัน

- ความต้องการ ความปรารถนา (Needs) หรือแรงขับ สภาพของจิตใจหรือภาวะ
อารมณ์ คนเราขณะอารมณ์ดีมักมองสิ่งนั้นดีไปหมด แต่ถ้าหากอยู่ในภาวะอารมณ์ไม่ดีมักจะมอง
อะไรไม่ชอบใจไปหมด หากว่ามีอารมณ์เสียมากๆ อาจจะไม่รับรู้อะไรเลย หรือรับรู้ผิดพลาดมาก

- เจตคติ มีอิทธิพลต่อการรับรู้ของบุคคล อิทธิพลของสังคม สภาพความเป็นอยู่
ของสังคมและลักษณะของวัฒนธรรม ปทัสถาน เป็นกรอบของการอ้างอิง จารีตประเพณี ค่านิยม
เป็นเครื่องกำหนดการรับรู้ของคนทำให้คนแต่ละกลุ่มรับรู้สิ่งต่างๆ แตกต่างกันไป

- ความตั้งใจและความสนใจ คุณค่า เมื่อเห็นคุณค่าก็จะเพิ่มความสนใจ ใส่ใจต่อ
การที่จะรับรู้ เขาว่าปัญญา คนที่เฉลียวฉลาดรับรู้ได้เร็ว ถูกต้องและแปลความหมายได้ดี มีเหตุผลกว่า
ผู้ที่มีสติปัญญาต่ำ

- ความพร้อมหรือการเตรียมพร้อมที่จะรับรู้ การคาดหวัง บางครั้งคนเรามีการ
คาดหวังล่วงหน้า ซึ่งการเตรียมพร้อมในการรับรู้สิ่งใหม่

2. ลักษณะสิ่งเร้า การที่บุคคลจะรับรู้สิ่งใดมาก-น้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับ
คุณสมบัติและคุณลักษณะของสิ่งเร้า ที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ ถ้าสิ่งเร้าดึงดูดความสนใจ ความ
ตั้งใจ ก็จะทำให้บุคคลมีการรับรู้ดีขึ้น

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การรับรู้ข้อมูลข่าวสารการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในเขตอุทยานแห่งชาตินั้น หมายความว่ารวมถึง การเข้าถึงแหล่งที่มาและความถี่ ในการรับข้อมูลการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งจากสื่อต่าง ๆ เช่น ข่าวสารจากสื่อมวลชน การติดต่อระหว่างบุคคล การรับรู้ความเข้าใจ การจดจำ การสำนึกได้ การสังเกตและการทราบความจริงที่ถูกต้อง หลักการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์ได้จากการเรียนรู้การสังเกต และประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยผ่านการมองเห็น การได้ยิน การสัมผัสของแต่ละบุคคล รวมการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ในการปกป้องดูแลรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ โดยที่เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นอันตรายและเกิดเสียหายน้อยที่สุด รวมถึงการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และการป้องกันปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ ที่เกิดขึ้นในอนาคต

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์การถือครองที่ดิน

กรรมสิทธิ์ (property) คือ สิทธิที่จะเรียกร่องของบุคคลต่อการใช้หรือได้รับประโยชน์จากทรัพย์สินบางอย่าง (กรรมสิทธิ์มีใช้หมายถึงสิ่งของหรือทรัพย์สิน แต่หมายถึงสิทธิภายในหรือสิทธิที่มีต่อสิ่งของหรือทรัพย์สินต่างๆ)

การมีกรรมสิทธิ์ หมายถึง การมีสิทธิที่จะสามารถบังคับใช้ ขอสั่งสิทธิ เรียกร่องสิทธิที่จะใช้ประโยชน์หรือรับประโยชน์ทางประการจากทรัพย์สินต่างๆ ได้ กรรมสิทธิ์ยังเกี่ยวข้องกับอำนาจทางการเมืองด้วย เพราะเชื่อมโยงถึงความสามารถในการควบคุมการบังคับใช้ การเรียกร่องสิทธิของบุคคล หรือกลุ่มบุคคลต่อทรัพย์สินของต่างๆ องค์กรที่มีอำนาจหน้าที่ในการดูแลให้มีการบังคับใช้ตามกรรมสิทธิ์มักจะเป็น “รัฐ” โดยกฎหมายเป็นกลไกหรือเครื่องมือในการควบคุมดูแล

ระบบกรรมสิทธิ์ที่สำคัญมี 3 ประเภท คือ

1. กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล (private property) หมายถึง สิทธิของปัจเจกบุคคลต่อการใช้หรือการได้รับประโยชน์จากทรัพย์สินต่าง ๆ กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลเป็นหลักประกันว่าปัจเจกบุคคลจะสามารถกีดกันบุคคลอื่นๆ ออกจากการใช้หรือรับประโยชน์จากทรัพย์สินนั้นๆ กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลอาจถูกขายออกไปในรูปแบบของกรรมสิทธิ์ของกลุ่มโคเนมิกกฎหมายรองรับ เช่น บริษัท สมาคม องค์กรต่าง ๆ

2. กรรมสิทธิ์ร่วม (common property) หมายถึง กรรมสิทธิ์ร่วมกัน (ไม่ใช่กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล) ของสมาชิกในสังคม กล่าวคือ เป็นสิทธิของสมาชิกทุกคนในสังคมที่มีต่อการใช้หรือการได้รับประโยชน์จากทรัพย์สินต่าง ๆ กรรมสิทธิ์ร่วมจะเป็นหลักประกันแก่สมาชิกทุกคนในสังคมว่าเค้าจะไม่ถูกกีดกันออกไปจากการใช้หรือการรับประโยชน์จากทรัพย์สินหรือสิ่งของ

บางอย่าง เช่น สังคมหรือรัฐอาจจะประกาศว่า ทรัพย์สินบางอย่าง เช่น สวนสาธารณะ ถนนเป็น
สิ่งของที่ใช้ร่วมกัน ซึ่งสมาชิกของสังคมทั้งหมดสามารถเรียกร่องสิทธิที่จะใช้ประโยชน์ได้

3. กรรมสิทธิ์ของรัฐ (state property) ประกอบด้วยสิทธิที่รัฐไม่เพียงแต่เป็นผู้สร้าง
ขึ้นมา แต่ยังเก็บรักษาหรือยึดครองเอามาจากส่วนบุคคลหรือองค์กรอื่นๆ ได้ด้วย เช่น สิทธิที่จะใช้
คลื่นวิทยุและโทรทัศน์ ที่ถูกควบคุมยึดครองโดยรัฐหรือรัฐวิสาหกิจต่างๆ เช่น รถไฟ สายการบิน
ซึ่งหลายๆ ประเทศถูกผูกขาดโดยระบบกรรมสิทธิ์ของรัฐ กรรมสิทธิ์ของรัฐมีลักษณะคล้ายคลึงกับ
สิทธิในกรรมสิทธิ์ของบุคคล กล่าวคือ รัฐมีสิทธิที่จะใช้และได้รับประโยชน์และมีสิทธิที่จะกีดกัน
บุคคลอื่นๆ นอกจากการใช้และได้รับประโยชน์จากทรัพย์สินบางอย่างได้ แนวคิดนี้ชี้ให้เห็นเป็น
รูปธรรมได้อย่างชัดเจนจากการกำหนดให้รัฐมีกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรป่าไม้ โดยผ่านกลไกของ
กฎหมาย ระเบียบต่างๆ

ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในประเทศต่างๆ โดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนามัก
พบว่า กฎหมายที่เขียนไว้เกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ของการใช้ทรัพยากรที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ เมื่อ
เกิดปัญหายังมีอยู่ไม่เพียงพอ ทั้งเรื่องการใช้น้ำ ที่ดิน ผลผลิตที่มาจากป่า เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นมัก
ไม่สามารถพึ่งพากฎหมายเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ได้ ทำให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเกิดความไม่
เป็นธรรม หรือไม่มีประสิทธิภาพเกิดขึ้น (เบญจพรณ ชินวัตร, 2538) โดยนัยนี้กรรมสิทธิ์ของรัฐจึง
มิใช่กรรมสิทธิ์รวม ตามนิยามของกรรมสิทธิ์ประเภทที่สอง แต่อาจนับได้ว่าเป็นชนิดหนึ่งของ
กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล ระบบกรรมสิทธิ์ของรัฐถูกจัดให้มีขึ้นเสมือนกรรมสิทธิ์ขององค์กร เป็น
ลักษณะของกรรมสิทธิ์พิเศษที่มีใช้เปิดให้ทุกๆ คนเข้ามาใช้ประโยชน์ เป็นสิทธิพิเศษของบุคคล
เทียม (artificial person) ในขณะที่กรรมสิทธิ์รวมเป็นสิทธิส่วนบุคคลเป็นสิทธิของบุคคลโดยธรรมชาติ
(a natural individual person) และกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลอาจเป็นสิทธิของบุคคลโดยธรรมชาติ
หรือบุคคลเทียมก็ได้ เช่น องค์กร สมาคม บริษัทต่างๆ (a natural or an artificial person)

ประเด็นที่สำคัญอีกประการหนึ่งในเรื่องของ “กรรมสิทธิ์” คือ ความสามารถในการบังคับ
ใช้กรรมสิทธิ์จะถูกกระทำให้อยู่ในรูปของสิทธิตามกฎหมาย และอำนาจในการบังคับใช้มักจะ
ขึ้นอยู่กับความเชื่อของสังคมว่าเป็นสิทธิทางศีลธรรมด้วย (จันทนา สุทธิจารี, 2538) ในส่วนของ
ระบบกรรมสิทธิ์ของรัฐจะมีความเกี่ยวข้องกับกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ด้วย อาทิ เช่น
ที่ดินสาธารณะ ป่าไม้ แม่น้ำ ลำคลอง เป็นระบบกรรมสิทธิ์ที่เห็นได้ชัดเจนว่าแปรผันเปลี่ยนแปลง
ได้ตลอดเวลาตามเหตุปัจจัยสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น กรณีของประเทศไทยในสมัย
สุโขทัย ซึ่งพลเมืองยังมีน้อยที่ดินว่างเปล่ามิได้ทำประโยชน์ในทางที่เพิ่มมูลค่ามีเป็นจำนวนมาก
นโยบายของรัฐในเรื่องระบบกรรมสิทธิ์จะปรากฏชัดเจนในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งม
ีความตอนหนึ่งว่า “ไพร่ฟ้าหน้าใส ลูกเจ้าขุนผู้ใดแล ล้มตายหายกว่าเขาเรื่อน พ่อเชื้อเสื่อค้ำมันช้าง

ขอลูกเมียเหยยข้าว ไพร่ฟ้าข้าไท ป่าหมาก ป่าพลู พ่อเชื้อ มันไว้แต่ลูกมันสิ้น สร้างป่าหมาก ป่าพลู ทั่วเมืองทุกแห่ง ป่าพร้าว ก็หลายในเมืองนี้ ป่าलगก็หลายในเมืองนี้ หมากม่วงก็หลายในเมืองนี้ หมากขามก็หลายในเมืองนี้ ใครสร้างได้ไว้แกมัน”

ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ราษฎรสามารถเข้าทำกินในที่ดินได้ โดยไม่ต้องปฏิบัติตามขั้นตอนใดที่เป็นทางการ และหลังจากเข้าใช้ประโยชน์ในที่ดินนั้นแล้ว สิทธิในที่ดินก็ตกเป็นของผู้เข้าใช้ประโยชน์ (อักษราทร จุฬารัตน์, อังใน จันทนา สุทธิจารี, 2538) ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็ถือกันว่า ที่ดินทั้งหมดเป็นของพระเจ้าแผ่นดินแต่อนุญาตให้ราษฎรเข้าไปทำประโยชน์ได้ โดยจะต้องแจ้งให้พนักงานเจ้าหน้าที่ทราบเสียก่อน ซึ่งพนักงานเจ้าหน้าที่ก็จะเขียน โฉนดให้ไว้ การบุกรุกที่ดินของรัฐหรือการเข้าไปทำประโยชน์โดยไม่แจ้งให้พนักงานเจ้าหน้าที่ทราบเสียก่อนเป็นความผิดอาญา การจะได้สิทธิในที่ดินจะมีได้แต่โดยการขอจับจองแต่เพียงอย่างเดียว (จันทนา สุทธิจารี, 2538) ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ได้มีระบุไว้ในประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2475 อย่างเด่นชัด “ที่ดิน ซึ่งมีได้ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของบุคคลหนึ่งบุคคลใดให้ถือว่าเป็นของรัฐ” โดยทรัพย์สินของแผ่นดินหรือของรัฐ แบ่งเป็น 8 ประเภท คือ

1. ทรัพย์สินสำหรับพลเมืองใช้ร่วมกัน
2. ที่ราชพัสดุ
3. ที่ดินที่ทางราชการได้หวงห้ามหรือสงวนไว้
4. ที่ดินรกร้างว่างเปล่า
5. ทรัพย์สินของรัฐวิสาหกิจ
6. ทรัพย์สินขององค์การปกครองท้องถิ่น
7. ทรัพย์สินของแผ่นดินตาม ป.พ.พ. มาตรา 1309
8. ทรัพย์สินของแผ่นดินธรรมดา

ดังข้อความที่กล่าวมาข้างต้น เป็นแนวคิดทางกฎหมายเกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน ในทางปฏิบัติทรัพย์สินของรัฐหรือของแผ่นดินในส่วนที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติมีประเด็นปัญหาเกิดขึ้นมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาของ “ทรัพย์สินสำหรับพลเมืองร่วมกัน” ปัญหาของ “ทรัพย์สินที่รัฐได้หวงห้ามหรือสงวนไว้” เช่น ป่าไม้ ประกอบกับเวลาผ่านไป พลเมืองเพิ่มมากขึ้นทรัพยากรถูกนำมาใช้สอยอย่างมากมาอย่างรวดเร็ว ความต้องการใช้มีมากกว่าปริมาณทรัพยากร ซึ่งต่างจากในอดีตที่ปริมาณทรัพยากรมีมากกว่าความต้องการใช้ เช่น ที่ดินว่างเปล่าที่มีมากมายในสมัยสุโขทัยดังที่กล่าวข้างต้น ระบบกรรมสิทธิ์ของรัฐในทรัพยากรธรรมชาติจึงขยายเพิ่มมากขึ้น เพื่อสงวนรักษาทรัพยากรที่มีจำกัดหรือลดน้อยลงไว้ ทรัพยากรบางประเภทที่เคยเป็นทรัพย์สินที่พลเมืองใช้ร่วมกันได้ในอดีต เช่น ป่าไม้ก็กลับกลายเป็นทรัพย์สินที่รัฐหวงห้ามหรือสงวนไว้

โดยสร้างระบบกรรมสิทธิ์ขึ้นมารองรับให้ถูกต้องตามกฎหมาย กรรมสิทธิ์รวมหรือสิทธิชุมชนที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากร จึงกลายเป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐสิทธิของรัฐที่จะจัดการและใช้ประโยชน์แทน

ในประเด็นเรื่อง กรรมสิทธิ์การถือครองที่ดิน ซึ่งให้เห็นว่า ปัจจุบันกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติหลายๆชนิดมีปัญหาทรัพยากรธรรมชาติหลายๆชนิดมีลักษณะของทรัพยากรที่เป็น “กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินไม่ชัดเจน” เนื่องจากสถาบันทางสังคมไม่สามารถกำหนดให้มีกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลได้ ทั้งนี้อาจมาจากลักษณะของทรัพยากรที่ทำให้ไม่สามารถกำหนดกรรมสิทธิ์ได้ เช่นน้ำ อากาศ รัฐไม่สามารถเข้าไปดำเนินการให้เป็นไปตามกฎหมายได้ ดังเช่น ป่าไม้ ซึ่งอันแท้งจริงแล้ว ตามกฎหมายปัจจุบันรัฐมีกรรมสิทธิ์ในป่าไม้ในส่วนที่นอกเหนือจากบริเวณที่ให้กรรมสิทธิ์แก่เอกชน แต่ก็ขาดการดำเนินการควบคุมตรวจตราที่เพียงพอ ทำให้มีการละเมิดบุกรุกอยู่เป็นประจำ จนดูเหมือนกับว่า ป่าไม้ เป็น “สาธารณสมบัติ” ซึ่งใครจะเข้าไปใช้ประโยชน์เมื่อใดและอย่างไรก็ได้ (มหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมราช, 2537) ทรัพยากรธรรมชาติหลายๆ ชนิด จึงอยู่ในลักษณะเป็นเสมือนสาธารณสมบัติดังกล่าว ได้มีการเข้าไปใช้ประโยชน์อย่างเสรี ไม่มีการขวางกั้น ได้ คือ มีการบุกรุกและถูกละเมิดเกิดขึ้นอยู่เสมอ ปราศจากค่าใช้จ่ายในการผลิตหรือสร้างทรัพยากรธรรมชาตินั้นขึ้นมาเกิดปัญหา “free riders” คือการได้ประโยชน์โดยไม่เสียเงิน ซึ่งเป็นปัญหาของสินค้าที่มีลักษณะเป็นสินค้าสาธารณะทำให้มีการใช้ประโยชน์อย่างมากมาย จนเกิดปัญหาการใช้อย่างสิ้นเปลืองและหมดไปของทรัพยากรธรรมชาติบางชนิดและแม้ว่าทรัพยากรบางชนิด เช่น ป่าไม้จัดอยู่ในประเภทของทรัพยากรที่เสริมสร้างขึ้นใหม่ แต่กระบวนการสร้างเสริมขึ้นใหม่ก็ไม่สามารถกระทำได้ทันกระบวนการใช้ทำลายอย่างสิ้นเปลืองที่รวดเร็ว แม้จะมีกฎหมายรองรับกรรมสิทธิ์ของรัฐอยู่ที่ตามต้องเกี่ยวข้องกับความสามารถของรัฐในการจัดการดูแล ซึ่งเชื่อมโยงกับประเด็นเรื่องกรรมสิทธิ์ด้วย เมื่อกฎหมายระบุว่ารัฐเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ก็มีประชาชนทุกระดับ ชาวบ้าน และกลุ่มทุนขนาดใหญ่ถือสิทธิ์ว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของความเป็นรัฐ ดังนั้น กรรมสิทธิ์ของรัฐย่อมหมายถึงกรรมสิทธิ์ของประชาชนด้วยที่จะเข้าไปใช้สอยตัดดวงประโยชน์ได้ ความบกพร่องของรัฐในการจัดการควบคุมดูแลทำให้เกิดปัญหาความไม่มีประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งป่าไม้จำนวนมากถูกผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจบางคนบางกลุ่มอาศัยช่องว่างในเรื่องกรรมสิทธิ์เข้าไปตัดดวงกอบโกยเพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจเฉพาะตนหรือกลุ่มของตน นอกจากนั้นรัฐก็ยังมีส่วนในการทำลายป่าเสียเองในรูปของการให้สัมปทานที่ไม่เหมาะสม อีกส่วนหนึ่งถูกชาวบ้านที่ยากจนเข้าไปบุกรุกแผ้วถางป่าเพื่อขยายที่ทำกินตัดไม้มาขายด้วยความรู้สึกและความเคยชินจากระบบกรรมสิทธิ์ดั้งเดิมในอดีตที่ว่าป่าไม้เป็นสาธารณสมบัติใครจะเข้าไปใช้ประโยชน์ก็ได้

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิในทรัพยากรธรรมชาติ

แนวคิดเรื่องสิทธิในทรัพย์สินและทรัพยากรเป็นประเด็นรูปธรรมที่สำคัญประการหนึ่งของเรื่องสิทธิมนุษยชน เนื่องจากเป็นฐานสำคัญต่อการที่มนุษย์ ชุมชน และสังคมจะดำรงความอยู่รอดและพัฒนาตนเองได้ ก็คือ ดังเช่น กระแสถกเถียงระหว่างแนวปัจเจกนิยม (Individualism) เสรีนิยม (Liberalism) และชุมชนนิยม (Communitarian) ต่างก็ให้ความสำคัญต่อระบบการจัดการทรัพยากร ซึ่งจะเป็นตัวชี้วัดสำคัญว่าสถานะของสิทธิจะดำรงอยู่หรือไม่อย่างไร ในความคิดเรื่องสิทธิในทรัพย์สินของคนทั่วไป จะมองว่าเป็นสิทธิปัจเจกต่อทรัพย์สินสมบูรณ์แบบ ที่จะสามารถกีดกันสิทธิผู้อื่นได้ (Exclusion) หรือเป็นตัวสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อสิ่งของ แต่แท้ที่จริงแล้วความคิดดังกล่าวเกิดขึ้นมาในช่วงหลังศตวรรษที่ 17 ที่ต่อมาเป็นรากฐานสิทธิในระบบทุนนิยมที่ถ่ายโอนสิทธิได้ (Macpherson, 1987 อ้างในสันติพงษ์ ช้างเผือก, 2541) แต่ต่อมาได้มีการโต้แย้งแนวคิดดังกล่าว ว่าแท้ที่จริงสิทธิเป็นการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อบุคคลและสังคม หาใช่ระหว่างตัวบุคคลกับสิ่งของ ดังที่ Rose (1994, อ้างในอนันท์ กาญจนพันธุ์ และสันติพงษ์ ช้างเผือก, 2541) ว่า "ทรัพย์สินไม่ต่างอะไรจากการเล่าเรื่องที่บอกเราว่า เราควรจะทำอะไร ทำอย่างไร และเราคือใคร เรื่องเล่าจะช่วยโน้มน้าว จูงใจให้เรามีจินตนาการและประสบการณ์ร่วม อันจะนำเราไปสู่ชุมชนศีลธรรม ที่ยอมรับและเคารพข้ออ้างของสิทธิในทรัพย์สินนั้น" ซึ่งสิทธิของปัจเจก และสิทธิรัฐได้ถูกสถาปนาและผลิตซ้ำผ่านระบบกฎหมาย เศรษฐกิจในกระแสทุนนิยมที่สร้างความชอบธรรมหรือการยอมรับต่อสิทธิดังกล่าว

กระแสการเชิดชูเรื่องสิทธิปัจเจกในแนวคิดสิทธิมนุษยชนเกิดขึ้นในศตวรรษที่ 17 อันเป็นจุดเริ่มต้นของระบอบเสรีนิยมประชาธิปไตยโดย John Locke อธิบายว่า อิสรภาพและเสรีภาพเป็นสิทธิมูลฐานของมนุษย์ สิทธินี้เกิดจากความเป็นผู้มีเหตุผลของมนุษย์ มนุษย์ทุกคนเป็นอิสระต่อกันและเท่าเทียมกัน กฎหมายและสถาบันทางสังคมทั้งหลายจะต้องส่งเสริมสิทธิดังกล่าวและเครื่องมือส่งเสริมสิทธิปัจเจกที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลซึ่งเป็นสิทธิธรรมชาติ เนื่องจากว่ามนุษย์ได้ลงแรงงานในการปรับปรุงธรรมชาติจนเป็นทรัพย์สิน บุคคลจึงควรได้สิทธิต่อแรงงานหรือทรัพย์สินของเขา แต่ทั้งนี้ จะต้องไม่ใช่เพื่อกีดกันเอาเปรียบผู้อื่น (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2541) แนวคิดดังกล่าวได้รับการขนานนามว่าปัจเจกนิยม ซึ่งได้เป็นพื้นฐานของระบบเสรีประชาธิปไตยและทุนนิยม ต่อมาแนวคิดสิทธิส่วนบุคคลถูกท้าทายจากกลุ่มนักคิดในสายสังคมนิยม หรือชุมชนนิยมว่า การเชิดชูสิทธิส่วนบุคคลสูงสุดอยู่เหนือชุมชนและสังคมดังกล่าว เป็นการลดทอนภาพอันสลบซับซ้อนของสังคม ที่มนุษย์จะมีสิทธิ อ้างสิทธิว่าตนเองเป็นใคร มีผลประโยชน์ คุณค่าที่คนอื่นควรเคารพอย่างไร ได้นั้น ก็ต่อเมื่อได้รับการยอมรับจากชุมชนและสังคม เพราะสิทธิเป็นการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้อ้างสิทธิกับสังคม สิทธิจึงไม่สามารถดำรงอยู่ในสุญญากาศ

ได้ ซึ่งการเชิดชูสิทธิปัจเจกเหนือสังคมจะเป็นที่มาของความเสื่อมทรามทางศีลธรรม การขาดความรับผิดชอบต่อกัน โดยเฉพาะการเน้นถึงสิทธิปัจเจกเหนือทรัพย์สินได้เป็นที่มาของการแย่งยึดถือทรัพย์สินของส่วนรวมไป จนเป็นที่มาของปัญหาการทุจริตทางชนชั้น เพื่อการสะสมทุนของนายทุนและการทำลายความเป็นชุมชน อันเป็นพื้นฐานของสิทธิบุคคลนั่นเอง

ข้อถกเถียงระหว่างแนวคิดปัจเจกนิยมกับแนวคิดชุมชนนิยม มีมาอย่างเข้มข้นมากในต้นทศวรรษที่ 1980 ความแตกต่างดังกล่าวปรากฏออกมาทั้งวิธีคิดและเป้าหมายเชิงคุณค่า แม้ทั้งสองฝ่ายจะเริ่มต้นด้วยภาพของปัจเจกบุคคล แต่สายปัจเจกนิยมมองว่าอย่างไรเสียบุคคลต้องมาก่อน สังคม ชุมชน ในความคิดของนักคิดสายปัจเจกมีสถานะเป็นพื้นฐานของความร่วมมือ เพื่อผลประโยชน์ของแต่ละบุคคล ซึ่งการให้น้ำหนักกับคุณค่าร่วมกันของแต่ละสังคมเหนือบุคคลนั้น อาจนำไปสู่การคุกคามสิทธิเสรีภาพของบุคคลได้ อย่างไรก็ตามได้มีความพยายามเชื่อมประสานแนวคิดทั้ง 2 ว่า แท้ที่จริงหาใช่คู่แข่งตรงข้ามกันไม่ แต่น่าจะเป็นส่วนหนุนเสริมซึ่งกัน ดังเช่น รุสโซ มาจนถึง Durkheim และนักคิดรุ่นหลังๆที่อธิบายว่า จุดอ่อนของสายปัจเจกนิยมไม่ได้ให้คำตอบเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างมีส่วนร่วมและเท่าเทียม โดยเฉพาะต่อระบบคุณค่าของสังคมที่เป็นจิตสำนึกร่วมกัน แต่สายชุมชนนิยมเองก็ไม่ชัดเจนในเรื่องความแตกต่างหลากหลายของสังคม ที่มีทั้งความขัดแย้งหาใช่เป็นเอกภาพหนึ่งเดียว จุดเชื่อมประสานของ 2 แนวคิด อยู่ตรงที่การอธิบายสิทธิของปัจเจกที่ถูกรองรับโดยชุมชน และกฎกติกาของสังคมด้วย รุสโซ ยังอธิบายถึงหลักการเรื่องสิทธิในทรัพย์สินอันเป็นข้อโต้แย้งสำคัญของ 2 ฝ่าย โดยเขาให้ความสำคัญต่อสมบัติสาธารณะ (Common goods) ที่สังคมร่วมจัดการว่ามีความสำคัญต่อสิทธิ หาใช่การเหมาะสมว่าเป็นการประกอบรวมของสิทธิส่วนบุคคลไม่ (Cladis, 1992) ในปัจจุบันนักคิดสายเสรีนิยมหรือชุมชนนิยม ต่างก็เริ่มเห็นความซับซ้อนของสิทธิ จนยากที่จะจำกัดขอบเขต นิยาม หรือเลือกข้างให้เป็นแบบใดแบบหนึ่ง จึงเห็นได้ว่า ท่ามกลางกระแสทุนนิยมเสรีประชาธิปไตย อันเป็นกระแสหลักของโลกที่เน้นสิทธิปัจเจกอย่างสุดโต่งนั้น กระแสชุมชนนิยมที่พยายามอธิบายถึงสิทธิของกลุ่ม ชุมชน เริ่มมีบทบาทสำคัญในการขยายพื้นที่ทางสังคมมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะนักวิชาการที่ศึกษาชุมชนในประเทศซีกโลกใต้ ต่างก็ชี้ให้เห็นถึงสิทธิชุมชน ทั้งในเชิงเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม และต่อมาได้ขยายมิติสู่สิทธิเชิงซ้อนที่อธิบายการจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างปัจเจก ครอบครัว ชุมชน สังคมและรัฐ บนพื้นฐานความหลากหลาย ความเท่าเทียม การมีส่วนร่วมของประชาชน จนในปัจจุบันกระแสแนวคิดเรื่องสิทธิชุมชนได้ขยายขอบข่ายการอธิบายออกไป

2.4.1 สิทธิชุมชนในทรัพยากรธรรมชาติ

สิทธิ ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน แปลว่า อำนาจอันชอบธรรม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525)

เสนาห์ จามริกและยศ ตันตสมบัติ (2536) นิยามสิทธิชุมชนไว้ว่า หมายถึง สิทธิร่วมเหนือทรัพย์สินของชุมชน สมาชิกของชุมชนซึ่งทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าเท่านั้น จึงจะมีสิทธิใช้และได้ประโยชน์จากป่า สิทธิชุมชนให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อส่วนรวมมากกว่าส่วนตน แม้สมาชิกชุมชนจะมีสิทธิตามธรรมชาติ ในการใช้ทรัพยากรส่วนร่วม แต่ชุมชนก็สามารถออกกฎเกณฑ์เพื่อความเป็นธรรมทางสังคม สิทธิการใช้เพื่อความยั่งยืนของนิเวศและเพื่อความอยู่รอดของชุมชน จึงเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของชุมชน

ชลธิรา สัตยวัฒน์ (2546) สิทธิชุมชน เป็นอุดมการณ์ที่แนบแน่นกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนมาอย่างยาวนาน จากการใช้ชีวิตร่วมกันของชาวชุมชนที่ต้องพึ่งพาอาศัย ร่วมทุกข์ร่วมสุข เกิดความเอื้ออาทรและผูกพัน ความขัดแย้งแตกแยกที่เกิดขึ้นจะผลักดันให้มีการคิดค้นหาวิธีการจัดการภายในให้ลุล่วงไป ความเป็นไปของชุมชนในลักษณะดังกล่าว พัฒนาให้เกิดกฎเกณฑ์ที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรแต่เป็นข้อบัญญัติอันศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวชุมชนยึดถือร่วมกัน แฝงอยู่ในวิถีชีวิตชุมชน เกิดการผลัดซ้ำ เกิดการพัฒนาเป็นแบบแผนที่แข็งแกร่ง ข้อบัญญัติดังกล่าวของชุมชน เป็นข้อบัญญัติถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับขอบเขตอำนาจ ที่สมาชิกแต่ละคนแต่ละฐานะพึงมี พึงได้รับ ท่ามกลางการดำเนินชีวิตด้วยกัน อำนาจนั้นเป็นอำนาจที่ทุกคนยอมรับภายใต้คุณค่าที่ยึดถือร่วมกัน เป็นอำนาจที่มีความชอบธรรม ก็คือ “ระบบสิทธิ” ของชุมชนนั่นเอง

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2541) ได้แยกแยะให้เห็นถึงสิทธิเชิงซ้อน ทั้งการซ้อนหน่วยของสิทธิ เช่น สิทธิปัจเจก ครอบครัว ชุมชน ระหว่างชุมชนและรัฐ ภายใต้ระบบการจัดการร่วมของชุมชน เช่น ที่นาเป็นของปัจเจก แต่ทรัพยากร กบ เขียด ปลาในนา เพื่อนบ้านก็สามารถมาใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งสิทธิเหล่านี้วางอยู่บนพื้นฐานที่หลากหลาย เช่น สิทธิการใช้หรือการจัดการ สิทธิธรรมชาติ สิทธิหน้าหมู่บ้าน เป็นต้น โดยอานันท์ได้เสนอว่า สิทธิชุมชน ก็เป็นข้อตกลงร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรซึ่งก็จะมีลักษณะเฉพาะ ไปตามทรัพยากรแต่ละประเภท สิทธิชุมชนจึงมีความหลากหลายและยืดหยุ่นสูง เพราะกฎเกณฑ์ของชุมชนก็ปรับสภาพไปตามเงื่อนไขปัจจัยที่กระทบ ความซับซ้อนของสิทธิจะก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน การตรวจสอบถ่วงดุล

สรุปได้ว่า สิทธิชุมชนในทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง อำนาจและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากร สิทธิของกลุ่มบุคคลที่ได้ตั้งถิ่นฐานและสืบทอดวิธีการผลิตและระบบนิเวศ วัฒนธรรมของตนมาร่วมกันโดยต่อเนื่อง และสิทธิชุมชนมีมาแต่อดีต ที่มาของอำนาจชุมชน มีจิตสำนึกและการเห็นคุณค่าในการอนุรักษ์ ใช้ภูมิปัญญาในการบริหารจัดการทรัพยากรซึ่งชุมชนมีดีกว่ารัฐ สร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชนไทย และองค์กรระหว่างประเทศ ผ่านกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการ ลักษณะสิทธิชุมชน

ให้สิทธิส่วนบุคคลแก่สมาชิกในชุมชนภายใต้ขอบเขตจำกัด คือ สิทธิในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ไม่ใช่สิทธิครอบครอง หากไม่ใช้ประโยชน์ต้องคืนแก่ชุมชน สมาชิกมีหน้าที่ต้องบำรุงรักษาทรัพยากรและเคารพกติกา คำนึงถึงความเป็นธรรมในชุมชน ความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและความเป็นอยู่ร่วมกัน เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างคน ป่าไม้ ระบบนิเวศ มีความสัมพันธ์ระหว่างน้ำ ดิน และสิ่งมีชีวิตอื่น ห้ามตัดไม้ในเขตต้นน้ำ กฎเกณฑ์การปลูกไม้ทดแทน เป็นต้น ใช้ทุนทางสังคมและกระบวนการทางสังคม (ระบบความสัมพันธ์ในชุมชน จารีตประเพณี ความเชื่อ การบอกกล่าว) เพื่อกำหนดกติกาและกำกับดูแลกติกาในการจัดสรรและจัดการทรัพยากร ไม่เน้นการเป็นลายลักษณ์อักษร สั่งการและควบคุม กติกาเป็นลักษณะเฉพาะแตกต่างกันไปตามบริบทพื้นที่

2.4.2 สิทธิในทรัพยากรธรรมชาติตามกฎหมาย

1) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550

กล่าวว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นของสาธารณะ โดยรัฐธรรมนูญให้การรับรองสิทธิพลเมืองในฐานะประชาชนโดยไม่มีแบ่งแยก เพศ อายุ เชื้อชาติ ศาสนา

มาตรา 66 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมรวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน

มาตรา 67 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อม ที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตนย่อมได้รับความคุ้มครองตามความเหมาะสม

การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพ จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชน และจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อน รวมทั้งได้ให้องค์การอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติหรือด้านสุขภาพให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว สิทธิของชุมชนที่จะฟ้องหน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วน

ท้องถิ่นหรือองค์กรอื่นของรัฐที่เป็นนิติบุคคล เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามบทบัญญัตินี้ ย่อมได้รับความคุ้มครอง

2) พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 เกี่ยวกับการคุ้มครองและดูแลรักษาอุทยานแห่งชาติ

มาตรา 16 ภายในเขตอุทยานแห่งชาติ ห้ามมิให้บุคคลใด

- (1) ยึดถือหรือครอบครองที่ดิน รวมตลอดถึงก่่นสร้าง แฝ้วถาง หรือเผาป่า
- (2) เก็บหา นำออกไป ทำด้วยประการใดๆ ให้เป็นอันตราย หรือทำให้เสื่อมสภาพ ซึ่งไม้ ยางไม้ น้ำมันยาง น้ำมันสน แร่หรือทรัพยากรธรรมชาติอื่น
- (3) นำสัตว์ออกไป หรือทำด้วยประการใดๆ ให้เป็นอันตรายแก่สัตว์
- (4) ทำด้วยประการใดๆ ให้เป็นอันตรายหรือทำให้เสื่อมสภาพแก่ดิน หิน กรวด หรือทราย
- (5) เปลี่ยนแปลงทางน้ำหรือทำให้น้ำในลำน้ำ ลำห้วย หนอง บึง ท่วมทัน หรือเหือดแห้ง
- (6) ปิดหรือทำให้กีดขวางแก่ทางน้ำหรือทางบก
- (7) เก็บหา นำออกไป ทำด้วยประการใดๆ ให้เป็นอันตราย หรือทำให้เสื่อมสภาพ ซึ่งกล้วยไม้ น้ำผึ้ง ครั่ง ถ่านไม้ เปลือกไม้ หรือมูลค้างคาว
- (8) เก็บ หรือทำด้วยประการใดๆ ให้เป็นอันตรายแก่ดอกไม้ ใบไม้ หรือผลไม้
- (9) นำยานพาหนะเข้าออกหรือขับขี่ยานพาหนะในทางที่มีได้จัดไว้เพื่อการนั้น เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่
- (10) นำอากาศยานขึ้นลงในที่ที่มีได้จัดไว้เพื่อการนั้น เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่
- (11) นำหรือปล่อยปศุสัตว์เข้าไป
- (12) นำสัตว์เลี้ยงหรือสัตว์พาหนะเข้าไป เว้นแต่จะได้รับอนุญาตตามระเบียบที่อธิบดีกำหนดโดยอนุมัติของรัฐมนตรี
- (13) เข้าไปดำเนินกิจการใดๆ เพื่อหาผลประโยชน์ เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่
- (14) ปิดประกาศ โฆษณา หรือขีดเขียนในที่ต่างๆ

(15) นำเครื่องมือสำหรับล่าสัตว์หรือจับสัตว์ หรืออาวุธใดๆ เข้าไป เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ และปฏิบัติตามเงื่อนไขซึ่งพนักงานเจ้าหน้าที่ผู้อนุญาตนั้นกำหนดไว้

(16) ยิงปืน ทำให้เกิดระเบิดซึ่งวัตถุระเบิด หรือจุดดอกไม้เพลิง

(17) ส่งเสียงอื้อฉาวหรือกระทำการอื่นอันเป็นการรบกวน หรือเป็นที่เดือดร้อนรำคาญแก่คนหรือสัตว์

(18) ทิ้งขยะมูลฝอยหรือสิ่งต่างๆ ในที่ที่มีได้จัดไว้เพื่อการนั้น

(19) ทิ้งสิ่งที่เป็นเชื้อเพลิงซึ่งอาจทำให้เกิดเพลิง

มาตรา 17 ห้ามมิให้บุคคลใดกระทำให้หลักเขต ป้าย หรือเครื่องหมายอื่น ซึ่งพนักงานเจ้าหน้าที่จัดให้มีตามพระราชบัญญัตินี้ เคลื่อนที่ ลบเลือน เสียหาย หรือไร้ประโยชน์

มาตรา 18 บุคคลซึ่งเข้าไปในเขตอุทยานแห่งชาติ ต้องปฏิบัติตามคำสั่งของพนักงานเจ้าหน้าที่ซึ่งได้สั่งให้ปฏิบัติตามระเบียบที่อธิบดีกำหนดโดยอนุมัติของรัฐมนตรี

มาตรา 19 บทบัญญัติในมาตรา 16 และมาตรา 17 มิให้ใช้บังคับแก่พนักงานเจ้าหน้าที่ซึ่งปฏิบัติการไปเพื่อประโยชน์ในการคุ้มครองและดูแลรักษาอุทยานแห่งชาติ หรือการศึกษา หรือวิจัยทางวิชาการ หรือเพื่ออำนวยความสะดวกในการทัศนาจรหรือการพักผ่อน หรือเพื่ออำนวยความสะดวก หรือให้ความรู้แก่ประชาชน ทั้งนี้ ต้องเป็นไปตามระเบียบที่อธิบดีกำหนดโดยอนุมัติของรัฐมนตรี

ระเบียบกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ว่าด้วยการปฏิบัติการของพนักงานเจ้าหน้าที่ในเขตอุทยานแห่งชาติ พ.ศ.2549 (ออกตามความในมาตรา 19) ข้อ 4 ให้พนักงานเจ้าหน้าที่ผู้ซึ่งได้รับคำสั่งจากกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และ พันธุ์พืช ให้ปฏิบัติงานในหน้าที่หัวหน้าอุทยานแห่งชาติ มีอำนาจปฏิบัติการในเขตอุทยานแห่งชาติ เพื่อประโยชน์ในการคุ้มครองและดูแลรักษาอุทยานแห่งชาติ หรือการศึกษา หรือวิจัยทางวิชาการ หรือเพื่ออำนวยความสะดวกในการทัศนาจร หรือการพักผ่อน หรือเพื่ออำนวยความสะดวก หรือให้ความรู้แก่ประชาชน โดยมีต้องขอรับอนุญาตจากอธิบดีกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ดังนี้ (11) ปฏิบัติการใดๆ เพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะเรื่อง หรือเพื่อฟื้นฟู บำรุง ดูแล รักษา และเพาะพันธุ์สัตว์ป่า สัตว์น้ำ หรือทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ในเขตอุทยานแห่งชาติให้ดีขึ้น ตามนโยบายของทางราชการ

ถึงแม้ว่ากฎหมายอุทยานแห่งชาติจะเข้มงวดเกี่ยวกับเข้าไปใช้ประโยชน์ในทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่อุทยานแห่งชาติของปัจเจกบุคคล ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อคุ้มครองรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ เช่น พันธุ์ไม้และของป่า สัตว์ป่า ตลอดจนทิวทัศน์ ป่าและภูเขา ให้คงอยู่ในสภาพธรรมชาติเดิมมิให้ถูกทำลายหรือเปลี่ยนแปลงไป เพื่ออำนวยความสะดวกทั้งทางตรงและ

ทางอ้อม แก่รัฐและประชาชนส่วนรวม เช่น เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ หรือแหล่งศึกษาหาความรู้ เป็นต้น มิใช่เป็นประโยชน์เฉพาะบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ดังนั้นประชาชนทุกคนมีสิทธิที่จะได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ และสิทธิในการดูแล รักษา และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ของประชาชน ชุมชน องค์กรท้องถิ่น องค์กรเอกชน สามารถดำเนินการร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่ตามบทบัญญัติข้างต้น

กล่าวโดยสรุปได้ว่า สิทธิในทรัพยากรธรรมชาติตามกฎหมาย ประชาชนคนไทยทุกคน และชุมชนมีสิทธิที่จะใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐ และชุมชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพภายใต้ขอบเขตจำกัด แต่ไม่ใช่สิทธิครอบครอง

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับค่านิยม

ค่านิยม มาจากคำในภาษาอังกฤษว่า “Value” และมาจากคำสองคำคือ “ค่า” “นิยม” เมื่อคำสองคำรวมกันแปลว่า การกำหนดคุณค่า คุณค่าที่เราต้องการทำให้เกิดคุณค่า คุณค่าดังกล่าวนี้มีทั้งคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม ซึ่งคุณค่าแท้เป็นคุณค่าที่สนองความต้องการในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ส่วนคุณค่าเทียม หมายถึงคุณค่าที่สนองความต้องการอยากเสพสิ่งปรนเปรอชั่วครู่ชั่วยาม

1. ทักษะของคนหรือสังคมที่มีต่อสิ่งของ ความคิด และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความปรารถนา คุณค่าและความถูกต้องของตน
2. ความพึงพอใจหรือเห็นว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่า แล้วยอมรับไว้เป็นความเชื่อ หรือความรู้สึกลึกซึ้งของตนเอง ค่านิยมจึงเป็นความคิดในสิ่งที่ควรจะเป็นหรือสิ่งที่ถูกต้องพึงปฏิบัติหรือไม่

ก่อน สวัสดิ์พานิช (2535) ได้กล่าวว่า ค่านิยม เป็นความคิด พฤติกรรมและสิ่งอื่นที่คนในสังคมหนึ่งเห็นว่า มีคุณค่า จึงยอมรับมาปฏิบัติและหวงแหนไว้ระยะหนึ่ง ค่านิยมมักเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัยและความคิดเห็นของคนในสังคม

พนัส หันนาคินทร์ (2537) กล่าวถึงความหมายของค่านิยมไว้ว่า เป็นการยอมรับนับถือและพร้อมที่จะปฏิบัติตามคุณค่าที่คนหรือกลุ่มคนในสังคม มีต่อสิ่งต่างๆ อาจเป็นวัตถุ ความคิดหรือการกระทำในด้านต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ สังคม ทั้งนี้ ได้มีการประเมินค่าจากทัศนะต่างๆ โดยรอบคอบแล้ว

Ruch (1992) กล่าวไว้ว่า ค่านิยมเป็นแรงจูงใจอันสำคัญที่มีต่อจุดมุ่งหมายในชีวิต จุดมุ่งหมายใดของชีวิตได้มาแล้วคุ้มค่า เราจะกล่าวว่าจุดมุ่งหมายนั้นมีค่านิยมสูง ถ้าจุดมุ่งหมายใดได้มาแล้วไม่คุ้มค่า จุดมุ่งหมายนั้นมีค่านิยมในระดับต่ำ สิ่งใด ที่บุคคลพยายามหลีกเลี่ยง แสดงว่า

บุคคลนั้นมีค่านิยมที่ไม่ดีหรือมีค่านิยมในทางลบต่อสิ่งนั้น ค่านิยมจึงมีบทบาทและอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคล

Miller (1995) ได้อธิบายว่า ค่านิยมเป็นเจตคติและความเชื่อที่ฝังลึกในชีวิตของบุคคลและมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลในทุกด้าน จากพฤติกรรมที่เห็นได้ง่าย อาทิเช่น การแต่งกายไปจนถึงพฤติกรรมที่ซับซ้อน อาทิเช่น การแสดงความคิดเห็น การเลือกคู่ครอง ความยุติธรรม เป็นต้น

จากทัศนคติต่างๆ เกี่ยวกับความหมายของค่านิยมเมื่อประมวลแล้วสรุปได้ว่า ค่านิยม เป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งในการคงอยู่ของสังคมมนุษย์ ค่านิยมมีบทบาทต่อความคิดและการแสดงออกทางพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม ทำให้สังคมมีความโน้มเอียงไปในทางเดียวกันในสังคมนั้นๆ อันจะเป็นแนวทางที่มนุษย์จะประพฤติตนไปในแนวทางใดแนวทางหนึ่งที่ตัวเองได้พิจารณาไตร่ตรองแล้วว่าเป็นสิ่งที่ดีสำหรับตนหรือสังคมยอมรับนับถือ และปฏิบัติตามแนวคิดนั้นๆ อย่างสม่ำเสมออย่างน้อยก็ชั่วระยะเวลาหนึ่ง แต่อาจเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย และตามความคิดเห็นของมนุษย์ในสังคมนั้น

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2542) ได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับหน้าที่ของค่านิยมว่า ค่านิยมเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เนื่องจากว่า ค่านิยมที่มนุษย์มีอยู่นั้น ทำหน้าที่มากมายหลายอย่างที่เกี่ยวกับชีวิตของมนุษย์ที่สำคัญคือ

1. ค่านิยมทำหน้าที่เป็นบรรทัดฐาน หรือมาตรฐานของพฤติกรรมทั้งหลายของบุคคลกล่าวคือ ค่านิยมจะเป็นตัวกำหนดการแสดงออกพฤติกรรมของเราว่าจะทำหรือไม่ ค่านิยมจะเป็นตัวกำหนดการแสดงออกของพฤติกรรมของเราว่า บุคคลควรจะทำหรือไม่ควรจะทำสิ่งใด ค่านิยมจะช่วยกำหนดจุดยืนในเรื่องต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและค่านิยมจะทำหน้าที่ประเมินการปฏิบัติการต่างๆ ทั้งของตัวบุคคลเอง และของคนอื่น

2. ค่านิยมทำหน้าที่เป็นแบบแผนในการตัดสินใจ และการแก้ไขข้อขัดแย้งต่างๆ ในบางกรณีบุคคลต้องเจอกับสถานการณ์บางอย่างที่ขัดแย้งกัน ทำให้เขาต้องเลือกทางใดทางหนึ่ง เช่น การปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาอย่างเคร่งครัด กับความเป็นตัวของตัวเอง หรือรักษาความเป็นอิสระของตัวเอง การปฏิบัติงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริตแต่ยากจน กับการปฏิบัติงานในที่ไม่สุจริต แต่ทำให้ร่ำรวย บุคคลจะเลือกเดินทางไหนนั้นค่านิยมมีอยู่จะช่วยกำหนดทางเลือกให้เขา

3. ค่านิยมทำหน้าที่เป็นแรงจูงใจ หรือผลักดันของบุคคล เช่น บุคคลที่มีความนิยมชมชอบในการมีอายุยาวนาน หรือสุขภาพดี ก็จะมีแรงผลักดันให้อายุยืนยาวอยู่เสมอตลอดจนมีความรอบคอบในการ บริโภคอาหาร บุคคล ที่มีความนิยมเกี่ยวกับวัตถุนิยมสูง ก็จะมี ความขยันขันแข็ง และเพียรพยายามในการทำงานเพื่อให้ได้มาทำงาน เพื่อเงินทองและสิ่งของที่พึงปรารถนา ค่านิยมจะทำหน้าที่เป็นเกณฑ์ หรือมาตรฐาน ในการแสดงออกของพฤติกรรม ช่วย

ตัดสินใจในกรณีที่บุคคลได้พบกับสถานการณ์บางอย่างที่ขัดแย้งกัน และต้องเลือกเอาอย่างใดอย่างหนึ่งและค่านิยมยังช่วยเสริมสร้างแรงจูงใจความสนใจ และความตั้งใจที่จะนำไปสู่การแสดงพฤติกรรมที่สอดคล้องกับค่านิยมที่ตัวเองยึด

Rokeach (2001) อธิบายไว้ว่า ธรรมชาติและกระบวนการเกิดค่านิยม แนวคิดและค่านิยมของกรอบทฤษฎีนั้น ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่เกี่ยวกับธรรมชาติแห่งค่านิยมของมนุษย์ 5 ประการ ดังนี้ 1. จำนวนของค่านิยมแต่ละคนมีไม่มากนัก และอยู่ในข่ายที่จะนับและศึกษาได้ 2. ความแตกต่างของค่านิยมจะแสดงออกในทางระดับ (Degree) 3. ค่านิยมต่างๆ จะสามารถจัดรวมกันได้ เป็นระบบค่านิยม (Values system) 4. ค่านิยมของมนุษย์สามารถสลับไปจนถึงพฤติกรรมของมนุษย์ในเกือบทุกรูปแบบที่สามารถนำมาวิเคราะห์ได้ 5. ค่านิยมของมนุษย์จะแสดงออกทางเจตคติและพฤติกรรมของมนุษย์ในเกือบทุกรูปแบบที่สามารถนำมาวิเคราะห์ได้

สายสุนีย์ อุดมณา (2543) ได้กล่าวถึงกระบวนการเกิดค่านิยม มี 5 ลำดับ คือ

1. ความรู้สึก จากสิ่งที่ตนกระทำอยู่ หรือเคยมีประสบการณ์มาก่อน
 2. ความคิดเห็น แบ่งได้หลายประเภท ได้แก่ เป็นความคิดเห็นอย่างระดับ แบ่งเป็น 7 ระดับ คือ ระดับความจำ การแปลความ การประยุกต์ การตีความ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการประเมินผล แยกเป็นความคิดเห็นแบบวิพากษ์ วิจารณ์ ซึ่งแยกแยะข้อเท็จจริงจากความคิดเห็นส่วนตัวที่มีอคติ แยกเอาการเลือกที่รักมักที่ชัง และข้อขัดแย้งจากสิ่งที่เป็นสัจจะหรือข้อเท็จจริง รวมทั้งการวิพากษ์ วิจารณ์ การโฆษณาชวนเชื่อ และพฤติกรรมที่ตามมา เป็นต้น เป็นความคิดเห็นตามหลักตรรกวิทยา ความคิดแบบสร้างสรรค์ ความคิดจากพระพุทธศาสนา อาทิเช่น การใช้ภาษา การคำนวณและการวิจัย
 3. การติดต่อสื่อสารและถ่ายทอด สามารถทำได้ทั้งคำพูดหรือทางอื่น อาทิเช่น การเขียน การฟัง การวาดรูป เป็นต้น
 4. การเลือกเชื่อและเกิดศรัทธา เป็นการพิจารณาเพื่อหาข้อสรุปจากทางเลือกต่างๆ มีการพิจารณาสิ่งที่เกี่ยวข้องทั้งที่ชอบและไม่ชอบ ทำให้ตนเลือกเชื่อและเกิดศรัทธาในการพึ่งพาตนเองว่า เป็นสิ่งที่ดีและยึดมั่นไว้ในใจ
 5. การปฏิบัติ เป็นขั้นตอนที่ทำตามซ้ำกับที่เคยทำมา หรือจากที่เลือกใหม่ ในขั้นนี้ จะเกิดความเชื่อและมีศรัทธาในพฤติกรรม พยายามที่จะปฏิบัติ เป็นพฤติกรรมที่สามารถเห็นได้
- ลักษณะของค่านิยม

1. เป็นค่านิยมที่บุคคลเลือกหรือยอมรับ โดยไม่ได้ถูกบังคับบุคคลมีเสรีภาพในการตัดสินใจเลือกหรือยอมรับค่านิยมใดก็ได้ที่เห็นว่าเหมาะสมนำไปปฏิบัติ

2. เป็นค่านิยมที่บุคคลมีโอกาสเลือกจากตัวเลือกหลายๆ ตัว ไม่ใช่เป็นเพราะมีตัวเลือกจำกัดเพียงสิ่งเดียว จึงทำให้ต้องยอมรับโดยปริยาย

3. เป็นค่านิยมที่ได้รับการถ่วงรอนพิจารณาอย่างรอบคอบจากบุคคลตลอดจนมีการวิเคราะห์ข้อดีข้อเสียของตัวเลือกหลายๆ ตัว เมื่อเห็นว่าตัวเลือกใดดีที่สุดเหมาะสมที่สุดหรือมีเหตุผลในการสร้างความพอใจได้มากที่สุดก็จะเลือกตัวเลือกนั้น

4. เป็นค่านิยมที่บุคคลยกย่อง เทิดทูนและภูมิใจ

5. เป็นค่านิยมที่บุคคลสามารถยอมรับอย่างเปิดเผยและพร้อมที่จะสนับสนุนค่านิยมที่ตนยอมรับ

6. เป็นค่านิยมที่บุคคลยึดถือปฏิบัติจริงไม่ใช่เพียงคำพูดเท่านั้น

7. เป็นค่านิยมที่บุคคลปฏิบัติอยู่เสมอๆ ไม่ใช่ปฏิบัติเป็นครั้งคราว

ประเภทของค่านิยม โดยทั่วไปว่ามี 2 ประเภท

1. ค่านิยมส่วนบุคคล (Individual Value) ค่านิยมส่วนบุคคลเป็นการตัดสินใจเลือกในสิ่งหรือสถานการณ์ที่ตนต้องการหรือพอใจนั้นถือว่าเป็นค่านิยม (Value) ของบุคคลนั้น เช่น นายแดงอยากเป็นคนขยันขันแข็งเอาการเอางาน นายแดงก็จะปฏิบัติตามพื้นฐานของความคิดของตนเอง เพราะฉะนั้น นายแดงจะมีค่านิยมของความขยันขันแข็งและแสดงความเป็นคนขยันออกมา

2. ค่านิยมของสังคม (Social Value) เป็นระบบความชอบพิเศษที่คนในแต่ละสังคมมีอยู่ ค่านิยมประเภทนี้เกิดจากการเรียนรู้จากสังคมในระดับต่างๆ ซึ่งจะมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรม เช่น นาย ก ชอบสิ่งใดมากก็จะทำสิ่งนั้นมากเป็นต้น ดังนั้นการสังเกตค่านิยม ของสังคม อาจพิจารณาได้จากพฤติกรรมเด่นๆ ของสมาชิกในสังคมแล้วอนุมานว่า สังคมนั้นมีค่านิยมอย่างไร เช่น ค่านิยมสังคมไทยที่เป็นค่านิยมดั้งเดิม คือ ยึดถือตัวบุคคล ความรักสนุก และยึดทางสายกลาง เป็นต้น

ค่านิยมออกเป็น 2 ระดับ คือ

1. ค่านิยมในทางปฏิบัติ (Pragmatic values) เป็นหลักของศีลธรรมที่ตั้งอยู่บนรากฐานที่ว่าตนในสังคมต้องพึ่งพาอาศัยกัน ดังนั้น ค่านิยมจึงประมาณสิ่งที่ทำให้เกิดความแตกแยกในสังคม เช่น การคดโกง การทำร้ายกัน และยกย่องพฤติกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เช่น ความขยันขันแข็ง ความซื่อสัตย์

2. ค่านิยมอุดมคติ (Ideal values) ซึ่งมีความลึกซึ้งกว่าค่านิยมในทางปฏิบัติ เช่น ศาสนาคริสต์สอนว่าให้คนรักเพื่อนบ้านเหมือนกับรักตนเอง ซึ่งน้อยคนที่จะปฏิบัติตามได้ แต่ค่านิยมระดับนี้ก็มีความสำคัญในการทำให้คนเห็นแก่ตัวน้อยลง

อิทธิพลของค่านิยมต่อตัวบุคคล

1. ช่วยให้บุคคลตัดสินใจว่าสิ่งใดผิด สิ่งใดถูก ดีหรือไม่ดี มีคุณค่าหรือไม่มีคุณค่าควรทำหรือไม่ควรทำ
2. ช่วยให้บุคคลในการกำหนดท่าทีของตนต่อเหตุการณ์ที่ตนต้องเผชิญ
3. ช่วยสร้างมาตรฐาน และแบบฉบับจากการประพฤติปฏิบัติของบุคคล
4. มีอิทธิพลเหนือบุคคลในการเลือกคบหาสมาคมกับบุคคลอื่น และเลือกกิจกรรมทางสังคม ซึ่งตนจะต้องเข้าไปร่วมด้วย
5. ช่วยให้บุคคลกำหนดความคิดและแนวทางปฏิบัติ
6. ช่วยเสริมสร้างหลักศีลธรรม ซึ่งบุคคลจะใช้ในการพิจารณา การกระทำของตนอย่างมีเหตุผล

2.6 แนวความคิดเกี่ยวกับจิตสำนึก

พจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน (2542) ให้ความหมายว่าจิตสำนึกคือ “ภาวะที่จิตตื่นและรู้ตัว สามารถตอบสนองต่อสิ่งเร้าประเภทสัมผัสทั้ง 5 คือ รูป รส กลิ่น เสียง และสิ่งที่สัมผัสได้ด้วยการสัมผัส”

ปทานุกรมจิตวิทยา (อ้างใน เดโซ สวานานนท์, 2520) ได้ให้ความหมายของความรู้อำนาจ (Consciousness) ไว้หลายประการคือ

1. ลักษณะของบุคคลที่สามารถ จะโต้ตอบต่อสิ่งที่อยู่รอบตัวในอาการตระหนักรู้ สัมผัสความรู้สึก ความคิด และการต่อสู้ดิ้นรนของตนเองได้
2. จิตใจ (Psyche)
3. ส่วนหนึ่งของจิตใจ หรือที่เรียกกันในเรื่องว่า จิตภาคสำนึก (Conscious mind)

ศักดิ์ สุนทรเส (2531) ได้กล่าวถึงจิตสำนึกกว่าเป็นมิติ (Dimensions) ด้านหนึ่งของเจตคติ (Attitude) ซึ่งตามมิตินี้ถูกมองว่า เจตคตินั้นอยู่ในสภาวะจิตสำนึกหรือจิตไร้สำนึก หรืออยู่ในสำนึกเพียงบางส่วนหรือไม่อย่างไร จึงอาจกล่าวได้ว่า จิตสำนึก เป็นส่วนหนึ่งของการรับทางจิตใจ ซึ่งเกิดขึ้นก่อนการเกิดพฤติกรรม โดยมีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ การรู้ (Cognitive) ความรู้สึกทางจิตใจ (Affective) และพฤติกรรม (Behavior) ซึ่งสอดคล้องกับองค์ประกอบของเจตคติที่มีอยู่ 3 ประการ คือ

1. องค์ประกอบด้านการรู้ เป็นเรื่องของการเรียนรู้ของบุคคลในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง อาจเป็นการรับรู้เกี่ยวกับวัตถุ สิ่งของ บุคคล หรือเหตุการณ์ต่างๆ ว่ารู้สิ่งต่างๆ ดังกล่าวนั้นได้

อย่างไร ฐานในทางที่ดีหรือไม่ดี เราก็จะมีเจตคติที่ไม่ดีต่อสิ่งนั้นด้วย ถ้าเราไม่รู้จักสิ่งใด เจตคติก็จะไม่เกิดขึ้น

2. องค์ประกอบด้านความรู้สึก เป็นองค์ประกอบทางด้านอารมณ์ ความรู้สึก ซึ่งถูกเร้าขึ้นจากการรู้นั้น และความรู้สึกนี้ทำให้เกิดเจตคติในทางใดทางหนึ่ง ชอบหรือไม่ชอบ ความรู้สึกนี้เมื่อเกิดขึ้นแล้วจะเปลี่ยนแปลงได้ยาก

3. องค์ประกอบด้านพฤติกรรม เป็นความพร้อมที่จะสนองต่อสิ่งนั้นๆ ในทางใดทางหนึ่ง คือ พร้อมที่จะสนับสนุน ส่งเสริม ช่วยเหลือ หรือในทางทำลาย ขัดขวาง ต่อสู้

จากความหมายของจิตสำนึก ดังกล่าวข้างต้นพอจะสรุปได้ว่า จิตสำนึก หมายถึงความรู้สึก ความตระหนักในตัวเองถึงสิ่งที่คิดที่กระทำอยู่เสมอ รู้ตัวตลอดเวลาว่ากำลังทำอะไรอยู่เห็นความสำคัญ ความจำเป็น และความรับผิดชอบในสิ่งที่คิดและกระทำนั้นๆ

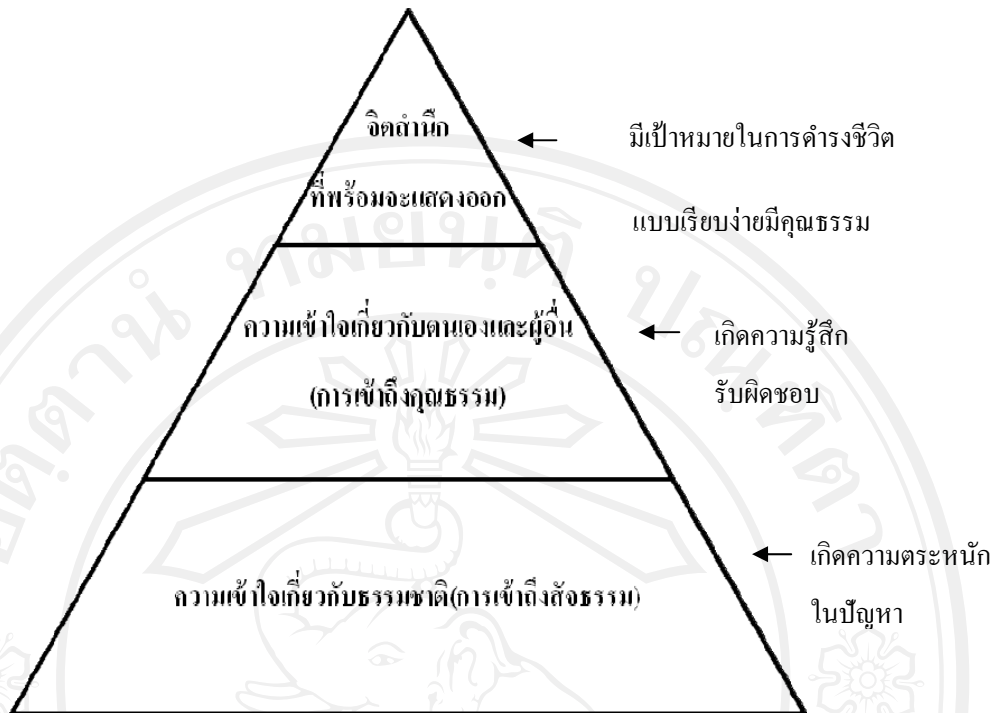
ประเวศ วะสี (2529) ได้กล่าวถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมและได้เสนอแนวทางในการรักษาสิ่งแวดล้อม โดยให้ความสำคัญกับการปลูกฝังจิตสำนึกเป็นหลัก โดยมีความเห็นว่า จิตสำนึกเป็นเรื่องสำคัญมาก เป็นพลังอันยิ่งใหญ่ที่จะพัฒนาสังคมมนุษย์และอยู่ในตัวมนุษย์เอง การสร้างปัญญาคือการพัฒนาจิตสำนึกที่ถูกต้องและเห็นว่าจิตสำนึกมีทั้งระดับปัจเจกบุคคล กลุ่มบุคคล และทุกองค์ประกอบของสังคมกับทั้งยังสังเกตพฤติกรรมของจิตสำนึกว่า จิตสำนึกจะเริ่มจากคนๆ หนึ่ง เมื่อมีการขยายเพิ่มมากขึ้นจนถึงจุดๆ หนึ่ง หรือระดับหนึ่งก็จะนำไปสู่การพัฒนาเปลี่ยนแปลงได้ และมีความเห็นว่าจิตสำนึกที่ล่าหลังแก้ปัญหาบ้านเมืองไม่ได้

สำหรับในส่วนของปัญหาสิ่งแวดล้อมกับจิตสำนึกนั้น ได้ให้ความเห็นว่า แต่เดิมมนุษย์ได้อยู่ร่วมกันกับสิ่งแวดล้อม โดยไม่มีปัญหา ต่อมาภายหลังยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมหรือความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ มนุษย์กลับไม่ได้พัฒนาจิตสำนึกหรือโปรแกรมในสมองเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมขึ้นมา ดังนั้นความจำเป็นที่จะต้องสร้างจิตสำนึกใหม่หรือโปรแกรมในสมองให้เกิดขึ้นจนเป็นอัตโนมัติ ซึ่งเมื่อจะทำอะไรก็คิดถึงสิ่งแวดล้อมหรือสัญชาตญาณสิ่งแวดล้อมขึ้นมาตามหลักตรรกะที่ว่า ปัญหาสิ่งแวดล้อมเริ่มแรกที่ความคิดจิตใจมนุษย์ ดังนั้นจึงต้องแก้ไขที่ตัวมนุษย์เช่นกัน ด้วยเหตุนี้เรื่องความรู้ความเข้าใจใหม่ๆ ด้านนิเวศวิทยา (Eco-System) ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานของความคิดแบบองค์รวม (Holistic) จะต้องได้รับการปลูกฝังโดยผ่านการทำงานของสถาบันต่างๆ ในสังคมให้แก่ทุกคน

วราพร ศรีสุพรรณ (2535) ได้ให้คำจำกัดความของจิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อมว่า จิตสำนึกเป็นลักษณะของจิตที่มีทั้งความตระหนัก (Awareness) และความรับผิดชอบ (Responsibility) และได้กล่าวว่าจะต้องสร้างทัศนคติใหม่ที่ว่า มนุษย์ทุกคนเป็นผู้ใช้ทรัพยากรร่วมกัน เป็นผู้อยู่ร่วมกาลเวลาแห่งปัจจุบัน ผู้ร่วมยุคสมัยและจะเป็นผู้ร่วมสืบสายสัมพันธ์แห่งอดีตและอนาคต ทัศนคติ

ใหม่ที่ทำให้คุณค่ากับการเป็นเจ้าของร่วมกัน มองเห็นสิทธิของผู้อื่นที่ร่วมยุคสมัยที่คงใช้ทรัพยากรร่วมกัน และมองเห็นสิทธิของผู้อื่นที่กำเนิดมาในยุคสมัยต่อไปที่จะดำรงชีวิตอยู่ โดยพึ่งพาทรัพยากรที่มีอยู่ในวันนี้ แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับประเวศ วะสี ที่กล่าวว่ามนุษยชาติกำลังจะเกิดจิตสำนึกใหม่ร่วมกัน เป็นจิตสำนึกใหม่ทางสิ่งแวดล้อมหรือจิตสำนึกโลกสีเขียว จิตสำนึกใหม่ของมนุษยชาติ คือ ปัญญาที่ล่วงพ้นข้อจำกัดทางวัตถุ บรรลุความเชื่อมโยงกับธรรมชาติ การแสวงหาจิตสำนึกใหม่ ก็คือศักยภาพของความเป็นมนุษย์

จิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อม จะต้องประกอบด้วยระบบความคิด หรือค่านิยมที่จะสร้างความเป็นธรรม ในการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติ ที่ไม่ใช่เป็นการจัดสรรโดยอำนาจทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่จะต้องเป็นการจัดสรรด้วยระบบคุณค่าทางสังคม และคุณค่าของการดำรงอยู่ของชีวิต ระบบการคิดหรือค่านิยมนี้ รวมเรียกว่าเป็นคุณธรรมทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งคุณธรรมทางสิ่งแวดล้อม จะเกิดขึ้น โดยการเข้าถึงสัจธรรม หรือเข้าใจในความเป็นจริงของธรรมชาติ การมองเห็นตัวเองในสภาวะที่เป็นจริงโดยมองโลกและมนุษย์แบบองค์รวม มนุษย์ คือส่วนย่อยของโลกธรรมชาติที่อิงอาศัยกันเป็นระบบ ดังนั้นมนุษย์ จะต้องมิจิตสำนึกของความรับผิดชอบโดยรวม การรู้จักตัวเองและธรรมชาติ จะทำให้สามารถกำหนดทิศทางที่จะนำสู่คุณภาพชีวิตของตัวเองและธรรมชาติ ที่มีลักษณะเป็นคุณธรรม และจะทำให้เกิดค่านิยมในการดำรงชีวิตแบบเรียบง่ายมีคุณธรรมคือ จิตสำนึกที่พร้อมจะแสดงออก ดังแผนภูมิแสดงองค์ประกอบของจิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อม ดังแสดงในแผนภูมิ 1 ดังนี้

แผนภูมิ 1 แสดงองค์ประกอบของจิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อม

ที่มา : วราพร ศรีสุพรรณ. การสร้างจิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อม, วารสารประชากรศึกษา ปีที่ 17 ฉบับที่ 1 (เม.ย.2534) 76-83 ภาพประกอบ

สรุป จิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อมนั้น จะต้องประกอบด้วย

1.ระบบความคิด หรือค่านิยมที่สร้างความเป็นธรรม ในการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติ ที่ไม่ใช่เป็นการจัดสรรโดยอำนาจทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่จะต้องเป็นการจัดสรรด้วยระบบคุณค่าทางสังคม และคุณค่าของการดำรงอยู่ของชีวิต

2.ระบบการคิด หรือค่านิยมนี้ รวมเรียกว่า เป็นคุณธรรมทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งคุณธรรมทางสิ่งแวดล้อม จะเกิดขึ้น โดยการเข้าถึงสังขาร หรือเข้าใจในความเป็นจริงของธรรมชาติ การมองเห็นตัวเองในสถานะที่เป็นจริงโดยมองโลกและมนุษย์แบบองค์รวม มนุษย์คือส่วนย่อยของโลกธรรมชาติที่อิงอาศัยกันเป็นระบบ

3.ต้องมีจิตสำนึกของความรับผิดชอบโดยรวมการรู้จักตัวเองและธรรมชาติ จะทำให้สามารถกำหนดทิศทางที่จะนำไปสู่คุณภาพชีวิตของตัวเองและธรรมชาติ ที่มีลักษณะเป็นคุณธรรม และจะทำให้เกิดค่านิยมในการดำรงชีวิตแบบเรียบง่ายมีคุณธรรม คือ จิตสำนึกที่พร้อมจะแสดงออก

สรุปแนวคิดทั้ง 6 แนวคิดที่กล่าวมา ซึ่งให้เห็นถึงความพยายามของมนุษย์ที่จะเข้าไปจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อสังคมมนุษย์ทั้งในปัจจุบันและในอนาคต โดยผ่าน

กระบวนการทางกฎหมาย ออกกฎระเบียบ นโยบายด้านต่างๆ ในกำหนดสิทธิและการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติของบุคคลและชุมชน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยการปกครองและการเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี วิธีชีวิตในการดำรงอยู่ในสังคม การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลและระหว่างสังคม ซึ่งมนุษย์ได้เรียนรู้จากประสบการณ์จากรุ่นสู่รุ่น ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ในการจัดการและการเข้าถึงความจริงด้านทรัพยากรธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสามารถรวบรวมแยกได้ตามกลุ่มของงานวิจัยในประเด็นต่อไปนี้

2.7.1 งานวิจัยด้านการถือครองที่ดิน

อานันท์ กาญจนพันธ์ (2532) ได้ศึกษาเรื่องบริบททางสังคมของการเร่งรัดออกโฉนดที่ดินของรัฐ กรณีศึกษาอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าโครงการเร่งรัดการออกโฉนดที่ดินของรัฐให้กับที่ดินภาคเกษตรมีวัตถุประสงค์ที่จะสร้างความมั่นคงในการถือครองที่ดิน และส่งเสริมให้เกษตรกรพัฒนาการใช้ที่ดินให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น แต่การออกโฉนดที่ดินกลับส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมประเพณี สังคม เศรษฐกิจ และความสัมพันธ์เชิงอำนาจของชาวบ้าน เพราะการออกโฉนดให้ความสำคัญแก่กรรมสิทธิ์เอกชน โดยวางอยู่บนฐานของระบบกฎหมายและระบบเศรษฐกิจการค้า แต่ชาวบ้านให้ความสำคัญกับระบบความสัมพันธ์ที่วางอยู่บนพื้นฐานของอำนาจของชุมชน และระบบเครือญาติ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงการจัดการที่ดินแบบดั้งเดิมมาสู่ระบบกรรมสิทธิ์ตามหลักกฎหมายตะวันตก ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งในลักษณะต่างๆ ขึ้นในชนบท การที่ชาวนามีเอกสารสิทธิ์หรือความมั่นคงในการถือครองที่ดินตามกฎหมายของรัฐไม่ได้หมายความว่าความมั่นคงในการถือครองที่ดินจะส่งผลให้เกิดการปรับปรุงที่ดิน และการเพิ่มประสิทธิภาพทางการผลิตในภาคการเกษตรเสมอไป ในทางตรงกันข้ามกลับมีการนำเอาเอกสารสิทธิ์ไปเป็นหลักฐานการกู้ยืมเงินและเกิดการซื้อขายที่ดินอย่างมากมาย ทำให้ชาวนาสูญเสียที่ดิน และส่งผลกระทบต่อความมั่นคงในการถือครองที่ดินในสังคมชนบท นโยบายซึ่งมุ่งส่งเสริมความมั่นคงการถือครองที่ดินและเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต จึงกลับกลายเป็นกลไกในการสร้างความไม่มั่นคง รัฐควรจะพิจารณาดำเนินมาตรการอื่นๆ ควบคู่ไปด้วย คือ การกำหนดเขตประเภทของการใช้ที่ดินให้ชัดเจน การจำกัดขนาดพื้นที่ถือครอง การสนับสนุนเกษตรกรในด้านต้นทุนการผลิตและราคาสินค้าทางการเกษตร การปฏิรูปที่ดินเพื่อให้เกษตรกรเป็นเจ้าของที่ดินที่ตนทำการผลิต การให้กรรมสิทธิ์

ประเภทอื่น นอกเหนือจากกรรมสิทธิ์เอกชนแก่ที่ดินบางประเภท เช่น กรรมสิทธิ์ในที่ดินสาธารณะ แก่ชุมชนและป่าสาธารณะชุมชน เป็นต้น เพื่อให้ชุมชนสามารถใช้และอนุรักษ์ทรัพยากร

พรใจ เดิมวาริ (2534) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงความมั่นคงในการถือครองที่ดิน ในประวัติศาสตร์ของสังคมชนบทภาคเหนือ กรณีศึกษาหมู่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ความสัมพันธ์ทางเครือญาติและกฎเกณฑ์การถือครองที่ดินที่ถูกพัฒนาขึ้นมาภายใต้หลักการในการ มองที่ดินว่า เป็นทรัพย์สินส่วนรวม หรือของหน้าหมู่บ้านในระดับต่างๆ ตามเงื่อนไขทางกายภาพ ระบบเศรษฐกิจและสังคมของหมู่บ้านมีส่วนสำคัญในการสร้างความมั่นคงในการ ถือครองที่ดินใน สังคมชนบท แต่ความมั่นคงในการถือครองที่ดินนี้เริ่มเปลี่ยนแปลงไป เมื่อรัฐเริ่มบังคับใช้ระบบ กรรมสิทธิ์เอกชน ที่อยู่ภายใต้หลักการพิจารณาว่าที่ดินเป็นทรัพย์สินส่วนบุคคลท่ามกลาง กระบวนการผนวกหมู่บ้านเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและรัฐไทยโดยรวม การสถาปนากฎกรรมสิทธิ์เอกชน ในหมู่บ้านตามการบังคับใช้กฎหมายที่ดิน เพื่อสร้างความมั่นคงใน การถือครองที่ดินในสายตาของรัฐพร้อมๆ กับการขยายตัวของพืชพาณิชย์ในหมู่บ้าน มีผลกระทบ ต่อความมั่นคงในการถือครองที่ดินของชาวบ้าน ทั้งนี้เพราะ การบังคับและรับรองสิทธิในที่ดินตาม ระบบกฎหมาย แตกต่างจากการบังคับและรับรองสิทธิตามประเพณีอย่างน้อย 4 ลักษณะ คือ

1) กรรมสิทธิ์ตามระบบกฎหมายแยกออกจากการใช้ประโยชน์ ขณะที่การถือ ครองที่ดิน ไม่ว่าจะเป็นที่นา ที่สวน ที่ไร่หรือที่บ้าน ตามจารีตประเพณีมีความหมายเท่ากับสิทธิการ ใช้ที่ดิน ความแตกต่าง

2) ผู้เป็นเจ้าของที่ดินตามระบบกฎหมายคือคนรุ่นใดรุ่นหนึ่ง ขณะที่ชาวบ้านถือ ว่าที่นาและที่บ้านเป็นสมบัติของตระกูล คนรุ่นใดรุ่นหนึ่งเป็นเพียงผู้ได้รับจัดสรรให้ใช้ประโยชน์ เท่านั้น ความแตกต่าง

3) ตามระบบกฎหมายปัจจุบันที่ดินเป็นทรัพย์สิน การซื้อขายเป็นการโอน กรรมสิทธิ์จากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่ง ขณะที่ตามจารีตประเพณีที่ดินไม่ใช่ทรัพย์สินแต่เป็น ปัจจัยยังชีพ การซื้อขายที่นาและที่บ้านเป็นการคืนส่วนที่ตนเองได้รับปันส่วนให้ใช้ประโยชน์แก่ สมาชิกคนอื่นๆในกลุ่มเครือญาติ และความแตกต่าง

4) รัฐให้การบังคับและรับรองสิทธิเฉพาะที่ดินที่มีหนังสือสำคัญแสดงสิทธิใน ที่ดิน ขณะที่การบังคับและรับรองสิทธิในชุมชนขึ้นอยู่กับการใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่อง จึง ครอบคลุมที่ดินทุกประเภทที่ชาวบ้านถือครอง

ลักษณะที่ขัดกันนี้ ทำให้เกิดข้อขัดแย้งในความสัมพันธ์ระดับต่างๆ เช่น ระหว่าง ญาติ พี่น้องและระหว่างชาวบ้านกับรัฐ ข้อขัดแย้งเหล่านี้ ย่อมส่งผลกระทบต่อความมั่นคงในการถือ ครองที่ดินในสังคมชนบท โดยเฉพาะในบริบทของการเปลี่ยนแปลงความหมายในการนิยามที่ดิน

ของชาวบ้าน และความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมที่รุนแรงมากขึ้น ตามการเร่งรัดพัฒนาประเทศไทยให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่

2.7.2 งานวิจัยด้านสิทธิในทรัพยากรธรรมชาติ

อานันท์ กาญจนพันธ์ และมิ่งสรรพ ขาวสะอาด (2538) ได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาการบุกรุกทำลายป่าและการตัดไม้อย่างผิดกฎหมายเป็นผลโดยตรงจากระบบกฎหมายและการจัดการของรัฐ ก่อให้เกิดการกระจายผลประโยชน์ในทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างเอกชนและชาวบ้านที่ยากจน โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์อันเป็นชนกลุ่มน้อยที่ยากจนของประเทศไทย การที่รัฐยอมรับและให้การสนับสนุนแนวทางกรรมสิทธิ์เอกชนในเขตป่าอย่างเป็นทางการ เช่น โครงการผ่อนผันการใช้ประโยชน์ทำกินในเขตป่าสงวนแห่งชาติ (สทก.) และนโยบายปฏิรูปที่ดิน ทำให้เกิดการบุกรุกป่าเพื่ออ้างสิทธิ แต่ในขณะเดียวกันกลับปฏิเสธระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนที่มีมาแต่อดีต เช่น การจัดการในรูปป่าชุมชนของชนเผ่ากระเหรี่ยง ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างสิทธิเอกชน และสิทธิชุมชน จนลุกลามทำให้เกิดการทำลายพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้น นโยบายของรัฐที่มีความล้าสมัยและเป็นเรื่องการเมือง กล่าวคือ ในขณะที่รัฐเน้นการอนุรักษ์แต่ขณะเดียวกันกลับสนับสนุนการพัฒนาต่างๆ ในพื้นที่ป่า ประเด็นการทำลายป่าโดยชนกลุ่มน้อยจึงเป็นเพียงเครื่องมือของรัฐที่ใช้ปกปิดความไม่จริงใจในการรักษาป่าของรัฐซึ่งจะนำไปสู่การเผชิญหน้าระหว่างชุมชนท้องถิ่นและหน่วยงานรัฐเพื่อการช่วงชิงการเป็นเจ้าของป่าตามกฎหมายเพื่อการขยายการควบคุมของอำนาจรัฐเข้าไปในเขตป่าในที่สุด และชี้ให้เห็นอีกว่า การจัดการทรัพยากรส่วนรวมบนพื้นที่สูง เช่น การทำไร่หมุนเวียนกลายเป็นการใช้ที่ดินที่ผิดกฎหมายเป็นการทำลายป่า การจัดป่าตามวิถีชีวิตของชุมชนแบบยังชีพในรูปของป่าชุมชนในพื้นที่ป่าอนุรักษ์กลายเป็นสิ่งที่ไม่อาจยอมรับได้ตามกฎหมาย การไร้สิทธิตามกฎหมายของชุมชนในการเป็นเจ้าของและการปกป้องทรัพยากรของตนเอง ตลอดจนการกีดกันไม่ให้ชุมชนรวมทั้งกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าได้กลายเป็นสาเหตุที่สำคัญที่ผลักดันให้ชุมชนต้องหันไปพึ่งระบบตลาด และระบบเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่ที่ขาดความแน่นอนทำให้เกษตรกรต้องสูญเสียที่ดินไปกับกระแสการกว้านซื้อที่ดินของกลุ่มนายทุน สถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการที่ป่าไม้กลายเป็นสมบัติสาธารณะที่เปิดเสรีอันเนื่องจากการจัดการป่าของรัฐ อย่างไรก็ตามภายใต้ขบวนการขัดแย้งและความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันดังกล่าว ชุมชนท้องถิ่นหาได้มีสภาพที่อ่อนแอที่ถูกกระทำและควบคุมจากรัฐเพียงฝ่ายเดียวไม่ในทางตรงกันข้ามชุมชนทั้งในพื้นที่ราบและบนพื้นที่สูงได้พยายามปกป้องการจัดการป่าของชุมชนเอง ดังที่ปรากฏรูปแบบของการต่อสู้การเข้าควบคุมพื้นที่ป่าภายใต้โครงการของรัฐ เช่น การรวมตัวกันจัดตั้งองค์กรดูแลป่าในรูปของป่าชุมชนต่างๆ ทั่วประเทศ การต่อสู้ดังกล่าวหาใช่ความพยายามกลับไปสู่แนวความคิดหรือวัฒนธรรมในอดีตไม่

แต่เป็นขบวนการที่เป็นผลผลิตของความขัดแย้งและการช่วงชิงอำนาจในการควบคุมทรัพยากรซึ่งสะท้อนให้เห็นรูปแบบของการอ้างสิทธิ์ในรูปแบบต่างๆ

เสนห์ จามริก และยศ ดันตสมบัติ (2526) ได้ศึกษากรณีป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบนพบว่า ป่าชุมชน 153 แห่ง มีสภาพตำบลดูแล 16 แห่ง คณะกรรมการหมู่บ้านดูแล 89 แห่ง ซึ่งถือได้ว่าเป็นทางเลือกหนึ่งในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และพบเงื่อนไขของการอนุรักษ์ป่าของชาวบ้านขึ้นอยู่กับปัจจัย 2 อย่าง คือ 1. การยอมรับสิทธิของชาวบ้านในการจัดการทรัพยากร 2. ความมั่นคงในที่ดิน และการเพิ่มประสิทธิภาพทางการผลิตเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ให้มั่นใจว่าดอกผลในการดูแลป่าชุมชนจะตกไปถึงชาวบ้านเองในที่สุด

เสนห์ จามริก และคณะ (2536) พบถึงลักษณะที่ชุมชนสามารถอนุรักษ์ป่าได้ โดยมีลักษณะดังต่อไปนี้

- 1) มีความเป็นชุมชนสูงอันเป็นรูปแบบของความสัมพันธ์ทางเครือญาติ มีความอาหาร มีความเชื่อหรือพฤติกรรมปฏิบัติร่วมกัน
- 2) มีผลประโยชน์ร่วมกัน ในลักษณะการใช้ที่ดิน น้ำและป่าไม้เป็นปัจจัยในการผลิต
- 3) มีทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ที่อยู่ในสภาพที่สามารถใช้ได้เนื่องจากการมีป่าชุมชนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของเกษตรกรรมที่ยั่งยืน
- 4) มีผู้นำที่เข้มแข็งและมีภูมิปัญญา และสามารถปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เข้ากับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง กฎหมาย สังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป สามารถทำให้การรักษาถูกระเบียบต่างๆ ระบบจิตสำนึกและพฤติกรรมขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ของชุมชนเป็นหลัก
- 5) มีองค์กรชุมชนหรือชุมชนที่รักษาป่า เช่น องค์กรเหมืองฝาย สภาพำบล คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการตรวจป่า เป็นต้น
- 6) มีจารีตประเพณีของการจัดการทรัพยากรที่ถือว่าทรัพยากรเป็นของส่วนรวม
- 7) เป็นชุมชนที่มีความถาวรซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบทางสังคมที่มีประชากร และการจัดระบบประชากรที่มีความถาวรในการใช้ทรัพยากรที่ใช้ให้เกิดผลผลิตในระดับที่เพียงพอกับความต้องการของชุมชนไม่เร่งระดมใช้ทรัพยากรเพื่อผลประโยชน์ระยะสั้น
- 8) เป็นชุมชนที่มีเครือข่ายการใช้ทรัพยากรรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งแล้ว เป็นเบื้องต้น

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้ง 2 ประเด็น ซึ่งให้เห็นว่า นโยบายของรัฐในการเร่งรัดการออกโฉนดที่ดินบนฐานของระบบกฎหมายและระบบเศรษฐกิจการค้า เพื่อความมั่นคงในการถือ

ครองที่ดินจะส่งผลให้เกิดการปรับปรุงที่ดิน และการเพิ่มประสิทธิภาพทางการผลิตในภาคการเกษตร ในทางตรงกันข้ามกลับมีประชาชนการนำเอาเอกสารสิทธิ์ไปเป็นหลักฐานการกู้ยืมเงิน และเกิดการซื้อขายที่ดิน ส่งผลต่อความมั่นคงในการถือครองที่ดินและส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรม ประเพณี สังคม เศรษฐกิจ และความสัมพันธ์เชิงอำนาจของชาวบ้าน ก่อให้เกิดปัญหาการบุกรุกทำลายป่าและการตัดไม้อย่างผิดกฎหมาย เป็นผลโดยตรงจากระบบกฎหมายและการจัดการของรัฐ ก่อให้เกิดการกระจายผลประโยชน์ในทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างเอกชนและชาวบ้านที่ยากจน ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างสิทธิเอกชนและสิทธิชุมชน จนทำให้เกิดการทำลายพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้น สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการที่ป่าไม้กลายเป็นสมบัติสาธารณะ แต่ชุมชนท้องถิ่นเองได้พยายามปกป้องการจัดการพื้นที่ป่าและทรัพยากรธรรมชาติ โดยอาศัยภูมิปัญญา จารีต ประเพณีดั้งเดิมของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และเป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 Copyright© by Chiang Mai University
 All rights reserved

2.8 กรอบแนวคิดในการศึกษา

จากการทบทวนแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้ผู้วิจัยนำมาพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา เรื่อง จิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของผู้ถือครองที่ดินในพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย ดังแสดงในภาพ 1 ดังนี้

ภาพ 1 กรอบแนวคิดในการศึกษา